

Institut društvenih znanosti Ivo
Pilar – Područni centar Gospić
Trg Stjepana Radića 4, Gospić

Gradski muzej Senj, Milana Ogrizovića 5, Senj
Društvo Senjana i prijatelja Senja „Nehaj“
XI. Podbrežje 26, Zagreb

ZNANSTVENO-STRUČNI SKUP

PODGORJE:

POLAZIŠTA I PERSPEKTIVE RAZVOJA KRAJA IZMEĐU VELEBITA I JADRANA

Senj, 13.-15. listopada 2016.

Pučko otvoreno učilište Milutina Cihlara Nehajeva

Dom kulture

53270 Senj, Juriše Orlovića 2

Tel: (053) 881 609

POKROVITELJ:

Grad Senj

Smještaj:

Hotel Art

Kralja Zvonimira 15

53270 Senj

Tel: (053) 884 377

E-mail: info@hotel-art-senj.com

ili

Hotel Libra

Obala Dr. Franje Tuđmana 8

53270 Senj

Tel: (053) 881 051

E-mail: hotel-libra@hotel-libra.hr

U V O D

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar u Gospiću, Gradski muzej Senj i Društvo Senjana i prijatelja Senja „Nehaj“ u Zagrebu zajedno organiziraju znanstveno-stručni skup *Podgorje: polazišta i perspektive razvoja kraja između Velebita i Jadrana*.

Polazni je cilj skupa izrada kritički provjerene cjelovite javne slike o podgorskom kraju kao posebnoj i teritorijalnoj i razvojnoj zbilji, kako bi se na temelju polazišta iz prošlosti i sadašnjosti pristupilo rješavanju brojnih teškoća i budućem razvitku više nego demografski razrijeđenog Podgorja. Stručnjaci u mnogim znanstvenim područjima svjesni su da o Podgorju ima mnoštvo vrijednih i korisnih zapažanja u kritičkoj literaturi i znanstvenim časopisima poput npr. *Senjskog zbornika*. No, lako je uočiti kako se ona javljaju uglavnom raspršeno, bez povezanosti s drugim, isto tako vrijednim, zapažanjima. Važan cilj je potaknuti znanstvenike i eksperte iz različitih znanstvenih područja na međusobnu suradnju i interdisciplinarno povezivanje dobivenih rezultata koji se odnose na Podgorje. Nekoliko zapaženih primjera izrade monografija i studija o pojedinim podgorskim naseljima, kao i neki primjeri muzejskog čuvanja lokalne kulturne baštine, ukazuju na prisutnost želja i potreba „odozdo“ koje smjeraju drugačijim odnosima spram aktualne stvarnosti i njezinih razvojnih ograničenja. Pokrenuti uspješniji razvitak u Podgorju nije ni lako ni jednostavno. U tom pogledu inicijative i napori lokalnih vlasti, ustanova, udruga i pojedinaca zaslužuju širu znanstvenu, stručnu i ekspertnu potporu.

Podnositelji priopćenja na skupu pozvani su obraditi podgorski kraj između Velebita i Jadrana, odnosno između Svetoga Jurja i Starigrada-Paklenice, imajući na umu prostorni obuhvat, ime, geopolitički položaj, zemljopisna obilježja, stanovništvo, naseljsku mrežu, demografska kretanja, podgorsko iseljništvo, povijesna zbivanja i procese od starih vremena do kraja Domovinskog rata, gospodarske i socijalne djelatnosti u prošlosti i sadašnjosti, razvitak i evaluaciju prometne mreže, pomorskog prometa i tehničke infrastrukture, ulogu Katoličke crkve u razvitku Podgorja, tradicijsku kulturu, graditeljsku baštinu, narodni život i običaje, razvitak školstva, jezik i književnost, nacionalni i socijalni identitet Podgoraca te naročito potencijale i perspektive budućeg razvoja, uključujući ocjenu prirodnih potencijala, održivog razvoja i zaštite okoliša, dosadašnje oblike i dosege planiranja, socijalna i kulturna uporišta razvitka u budućnosti i procjenu mogućnosti revitalizacije Podgorja.

PROGRAM

ČETVRTAK, 13. LISTOPADA 2016.

09.00 – 09.30 Otvaranje skupa

Pozdravne riječi

1. Prostorni obuhvat, ime, geopolitički položaj i zemljopisna obilježja
--

(Moderatori: Ivan Legac & Ivan Rogić)

09.30 – 09.45 Mladen KLEMENČIĆ (Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb): ***Temeljna zemljopisna obilježja Podgorja***

09.45 – 10.00 Zoran ŠIKIĆ – Tomislav ŠARIĆ – Denis GURLICA (Sveučilište u Zadru): ***Velebit i zaštita prirode***

10.00 – 10.15 Ana BRKLJAČIĆ (JU Park prirode Velebit, Gospić): ***Vaskularna flora Dabarskih kukova Parka prirode Velebit***

10.15 – 10.30 Branko JALŽIĆ – Jana BEDEK – (Hrvatsko biospeleološko društvo, Zagreb) & Helena BILANDŽIJA (Institut Ruđer Bošković, Zagreb) & Tvrtko DRAŽINA (Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu) & Ana KOMERIČKI – Marko LUKIĆ – Roman OZIMEC (Hrvatsko biospeleološko društvo, Zagreb) & Martina PAVLEK (Institut Ruđer Bošković, Zagreb): ***Tipski špiljski lokaliteti podzemne faune Velebita***

10.30 – 10.45 Mladen GARAŠIĆ (Građevinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): ***Pojave i potencijal speleoloških objekata područja između Velebita i Jadrana***

- 10.45 – 11.00 Vlado BOŽIĆ (Hrvatsko planinarsko društvo, Zagreb): ***Vrtlina – ogromna špilja velebitskog Podgorja***
- 11.00 – 11.15 Gordan LUKAČ – Marijan MILOVAC – Nikica BUŠLJETA – Ivana ADŽIĆ – Natalija ANDAČIĆ (JU Nacionalni park Paklenica) & Snježana VUJČIĆ-KARLO (Narodni muzej, Zadar) & Willibald STANI (Wagna, Austrija): ***Ptice Velebita***
- 11.15 – 11.45 Stanka

2. Stanovništvo, naseljska mreža, demografska kretanja i podgorsko iseljništvo

(Moderatori: Ivan Legac & Ivan Rogić)

- 11.45 – 12.00 Ivo TURK – Nikola ŠIMUNIĆ – Nenad POKOS (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Područni centar Gospić): ***Suvremena demografska obilježja Podgorja***
- 12.00 – 12.15 Dušan PETRIČEVIĆ (Zagreb): ***Stanovništvo, naseljska mreža, demografska kretanja i iseljništvo Starigrada-Paklenice***
- 12.15 – 12.30 Sanja ŠPOLJAR VRŽINA (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb): ***Paradoks triangularne specifičnosti Podgorja – faktografija antropologija zemljopisnih obrazaca zdravlja, životnih kozmologija i utješnih demografija***
- 12.30 – 13.00 Rasprava
- 13.00 – 15.00 Stanka

3. Povijesni pregled od najstarijih vremena do kraja Domovinskog rata

(Moderatori: Ivan Brlić & Marko Tomljanović)

- 15.00 – 15.15 Vedrana GLAVAŠ – Miroslav GLAVIČIĆ (Sveučilište u Zadru): *Naseljenost sjevernog i srednjeg Velebita u prapovijesti i antici*
- 15.15 – 15.30 Miroslav GLAVIČIĆ (Sveučilište u Zadru) – Martina DUBOLNIĆ GLAVAN (Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru) – Vedrana GLAVAŠ (Sveučilište u Zadru): *Narodnosna i društvena struktura stanovništva velebitskog Podgorja u antici*
- 15.30 – 15.45 Martina DUBOLNIĆ GLAVAN (Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru) – Miroslav GLAVIČIĆ (Sveučilište u Zadru): *Kontinuitet i diskontinuitet naseljavanja na prostoru antičkog Argirunta*
- 15.45 – 16.00 Radomir JURIĆ– Iva ŠKORO (Sveučilište u Zadru): *Srednjovjekovna arheološka nalazišta u Podgorju*
- 16.00 – 16.15 Marko ŠARIĆ (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): *Velebitsko Podgorje kao migracijski koridor na imperijalnom višegraničju u ranom novom vijeku (16.-18. stoljeće)*
- 16.15 – 16.30 Marta HUSIĆ (Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu): *Stanovništvo i naselja u Podgorju u 19. stoljeću*
- 16.30 – 16.45 Željko HOLJEVAC (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): *Bilješke iz crkvene i svjetovne povijesti Podgorja u 19. i 20. stoljeću*
- 16.45 – 17.00 Mirko RAGUŽ (Senj): *Senjsko Podgorje u Domovinskom ratu*
- 17.00 – 17.30 Stanka

4. Gospodarske i socijalne djelatnosti u prošlosti i sadašnjosti

(Moderatori: Ivan Brlić & Marko Tomljanović)

- 17.30 – 17.45 Stipe MUDROVČIĆ (Zavod za prostorno uređenje Ličko-senjske županije, Gospić): **Grad Senj i Općina Karlobag – izvješće o stanju u prostoru**
- 17.45 – 18.00 Joso BRAJKOVIĆ (Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Otočac): **Dosadašnje i potencijalne djelatnosti u Podgorju**
- 18.00 – 18.15 Milan GLAVAŠ (Šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): **Gospodarska i zaštitna funkcija podgorskih šuma**
- 18.15 – 18.30 Kristijan TOMLJANOVIĆ – Marko TOMLJANOVIĆ (Društvo Senjana i prijatelja Senja „Nehaj“, Zagreb): **Divokoza na Velebitu**

5. Razvitak i evaluacija prometne mreže i ostale tehničke infrastrukture

(Moderatori: Ivan Brlić & Marko Tomljanović)

- 18.30 – 18.45 Čedomir DUNDOVIĆ (Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci) – Damian DUNDOVIĆ (Nacionalna središnjica za usklađivanje traganja i spašavanja na moru, Rijeka) – Kristina DUNDOVIĆ (Veleučilište u Rijeci): **Kompatibilnost pomorskog i cestovnog prometa velebitskog Podgorja**
- 18.45 – 19.00 Ivan LEGAC – Hrvoje PILKO (Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu): **Revalorizacija sekundarnih prometnica u Podgorju**
- 19.00 – 19.30 Rasprava
- 20.00 – 22.00 Večera

6. Tradicijska kultura, graditeljska i povijesna baština, narodni život i običaji

(Moderatori: Blaženka Ljubović & Željko Holjevac)

- 09.00 – 09.15 Milana ČERNELIĆ – Marijeta RAJKOVIĆ IVETA (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): *Bunjevačko podgorski identiteti kroz interakcije sa susjednim zajednicama*
- 09.15 – 09.30 Marijeta RAJKOVIĆ IVETA (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): *Migracije i dislocirane obitelji na Sjevernom i Srednjem Velebitu*
- 09.30 – 09.45 Helena KNIFIĆ SCHAPS (Arh projekt, Zagreb): *Podgorska pučka gradnja kao evolucijska sinteza idejne, emotivne i materijalne kompozicijske komponente*
- 09.45 – 10.00 Ivan BRLIĆ (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić): *Podgorska društva: važan element u gospodarskom i kulturnom razvoju podvelebitskog kraja*
- 10.00 – 10.15 Mirjana TROŠELJ (Zagreb): *Prilog proučavanju ikonografskog motiva „arbor mundi“ na „mirilima“ južnog Velebita*
- 10.15 – 10.30 Matija DRONJIĆ (Etnografski muzej, Zagreb): *Predajni krajolik velebitskog Podgorja*
- 10.30 – 10.45 Boris OLUJIĆ (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): *Istraživanja povijesne baštine prostora sjevernog Velebita (2006.-2016.)*
- 10.45 – 11.15 Stanka

7. Katolička crkva, školstvo, jezik i književnost u Podgorju

(Moderatori: Blaženka Ljubović & Željko Holjevac)

- 11.15 – 11.30 Mirjana TROŠELJ (Zagreb): *Don Ante Adžija – zaboravljeni starigradskopaklenički velikan*
- 11.30 – 11.45 Mirko RAGUŽ (Senj): *Razvitak školstva u senjskom Podgorju*
- 11.45 – 12.00 Stjepan VUKUŠIĆ (Pula): *Svota zapadne novoštokavštine*
- 12.00 – 12.15 Ante BEŽEN (Zagreb): *Književnici i drugi pisci iz Velebitskog podgorja*
- 12.15 – 12.30 Sintija ČULJAT (Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci): *Podgorje u pripovjednomu modelu Vjenceslava Novaka*
- 12.30 – 13.00 Rasprava
- 13.00 – 15.00 Stanka

8. Nacionalni i socijalni identitet Podgoraca

(Moderatori: Blaženka Ljubović & Željko Holjevac)

- 15.00 – 15.15 Ivan ROGIĆ (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb): *O pet općih označitelja identiteta podvelebitskog područja*
- 15.15 – 15.30 Tatjana TOMAIĆ (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Pula): *Posebnosti identiteta Podgoraca – njegovo oblikovanje i obilježja*

9. Potencijali i perspektive razvoja

(Moderatori: Ivan Legac & Ivan Rogić)

- 15.30 – 15.45 Čedomir DUNDOVIĆ (Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci) – Damian DUNDOVIĆ (Nacionalna središnjica za usklađivanje traganja i spašavanja na moru, Rijeka) – Kristina DUNDOVIĆ (Veleučilište u Rijeci): ***Potencijali i perspektive razvika velebitskog Podgorja***
- 15.45 – 16.00 Saša POLJANEC BORIĆ – Anita BUŠLJETA TONKOVIĆ – Nikola ŠIMUNIĆ (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Područni centar Gospić): ***Podgorje : od prostorno – zavičajnog okruženja do „clustera doživljaja“***
- 16.00 – 16.15 Vesna MAROHNIĆ-KUZMANOVIĆ – Dubravka ŠEPAROVIĆ (Hrvatski zavod za prostorni razvoj, Zagreb): ***Usmjeravanje razvika Podgorja kroz prostorno-plansku dokumentaciju***
- 16.15 – 16.30 Martina DUBOLNIĆ GLAVAN (Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru): ***Istraživanje i zaštita kulturnog krajolika Južnog Velebita – Inventarizacija i GIS obrada arheološke i etnološke baštine na prostoru općine Starigrad Paklenica i naselja Rovanjska (općina Jasenice)***
- 16.30 – 16.45 Ozren DOMITER – Ivan RADMAN-LIVAJA (Arheološki muzej, Zagreb) & Asja TONC (Institut za arheologiju, Zagreb), ***Arheološki lokaliteti u baštinskom turizmu: primjer Gradine sv. Trojice***
- 16.45 – 17.00 Martina STJEPANDIĆ (Udruženje hrvatskih arhitekata, Zagreb): ***Doprinos revitalizaciji Mirova – prijedlog izgradnje nove kapelice***
- 17.00 – 17.30 Rasprava
- 17.30 – 18.00 Zatvaranje skupa
- 20.00 – 22.00 Večera

09.00 Stručni izlet Podgorjem (autobusom ili brodom, ovisno o vremenskim uvjetima)

Programsko-organizacijski odbor:

1. prof. dr. sc. Željko Holjevac, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, predsjednik
2. dr. sc. Ivan Brlić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Gospić, tajnik
3. prof. dr. sc. Vlado Šakić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, član
4. prof. dr. sc. Ivan Rogić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, u miru, član
5. prof. dr. sc. Ivan Legac, Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, u miru, član
6. mons. dr. sc. Mile Bogović, Gospićko-senjska biskupija, član
7. Blaženka Ljubović, prof., Gradski muzej Senj, članica
8. Marko Tomljanović, dipl.ing., Društvo Senjana i prijatelja Senja „Nehaj“ Zagreb, član

S A Ž E T C I

Ante BEŽEN

Književnici i drugi pisci iz Velebitskog podgorja

Velebitsko je podgorje prostor primorske padine Velebita južno od Senja pa sve do Zrmanje i smatra se posebnom subregijom primorske Hrvatske. Na tom krševitom i siromašnom području, koje administrativno pripada dvjema županijama – Ličko-senjskoj i Zadarskoj, nema većih naselja koja bi bila i kulturna središta. Ipak, odatle potječe više književnika, publicista, glumaca, športaša, svećenika i dr. koji su ostavili traga u hrvatskoj književnosti, kulturi i javnom životu uopće. Ovdje smo se ograničili na pisce (književnike i ostale djelatnike javne riječi) i zabilježili ova imena: Vid Došen (Tribanj), Ljudevit Slamnik (Karlobag), Vladislav Vežić (Seline), Ivan Pavelić (Krivi Put), Milan Pavelić (Serdari kraj Krivog Puta), Jure Petričević (Starigrad Paklenica), Slobodan Martin Šikić (Karlobag), Dušan Petričević (Starigrad Paklenica), Boris Maruna (Podprag), Stjepan Vukušić (Stinica), Milan Krmpotić (Veljun Primorski). No, za taj su kraj važni i neki stvaraoci koji se nisu na njemu rodili, ali su za nj vezani svojim životom i radom. To su ponajprije jezikoslovac Šime Starčević (Karlobag) i književnik Vladimir Jurčenko (Sv. Juraj). U radu će se ukratko navesti njihova djela i zasluge za hrvatsku književnost i kulturu.

Vlado BOŽIĆ

Vrtlina – ogromna špilja velebitskog Podgorja

Na krajnjem jugu velebitskog Podgorja, između Visočice i Tribalj Kruščice, na području PP Velebit, nalazi se špilja sa 4 jamska ulaza. Od glavnog, najvećeg ulaznog otvora (veličine 40 x 70 m), kojega čini jama duboka sedamdesetak metara špilja se pruža u smjeru sjeverozapada, gotovo pravocrtno, u duljini od 900 m i dubine 195 m. Širina špiljskog kanala je 20 – 80 m što je čini posebno zanimljivom. Prvi ju je istražio, opisao te izradio njen nacrt Senjenin Ivan Krajač 1932., a nastavili speleolozi iz Zagreba. U istraživanju Velebita 1961. zagrebački su speleolozi ponovno istražili špilju i topografski ju snimili. Jedno samostalno istraživanje obavio je Jerko Malinar (SO PDS Velebit iz Zagreba) 1978. i negdje pri kraju špilje pronašao novi kanal sa sifonskim jezerom, ali ga nije snimio. Jedna ekipa zagrebačkih speleologa posjetila je Vrtlinu 2000. god. radi fotografiranja, i usput tražila nove dijelove, ali Malinarov kanal nije pronašla. Zadarski planinar Slavko Tomerlin 1987. ugradio je (uz pomoć speleologa) čeličnu sajlju za pridržanja kod silaza niz strmu stijenu ulazne jame, duboke četrdesetak metara. Špilju su posjećivali i planinari i speleolozi, a zadnjih godina mnogo puta i biospeleolozi, proučavajući floru ulaznog dijela špilje i faunu unutrašnjosti špilje. Najveća zanimljivost špilje su ogromni podzemni prostori s golemim kamenim blokovima palim sa stropa ali i prekrasni špiljski ukrasi (saljevi, stalagmiti i stalaktiti u raznim bojama, te ekscentrične sige s velikim vidljivim kristalima). Još je 1932. Ivan Krajač predlagao špilju za turističko uređenje, što je prijedlog i danas, kada za to postoje mnogo veće tehničke mogućnosti.

Dosadašnje i potencijalne djelatnosti u Podgorju

Gospodarska i demografska slika Podgorja, kao dijela Hrvatskog primorja, ne ulijeva optimizam bez obzira na zemljopisni položaj i prirodne potencijale. Uzroci takvog stanja su višestruki. Bez obzira na ljepotu okoliša, reljefni prostor Podgorja je s gospodarskog stanovišta manje atraktivan, a kad se tomu pridoda i zaštita okoliša, kao prirodne baštine, u poduzetništvu je to dodatan trošak koji smanjuje konkurentnost. Uzrok su i teško dostupna sredstva za financiranje projekata i nepovoljni uvjeti financiranja iz različitih izvora. Ipak temeljni uzrok ovakvoga gospodarskog stanja je manjak radno aktivnog stanovništva kao pokretačke snage gospodarstva. Postojeća starosna, dobna i obrazovna struktura stanovništva Ličko-senjske županije, Grada Senja i Općine Karlobag, je krajnje nepovoljna i nije dovoljna za značajniji zaokret u gospodarstvu Podgorja. Prvi uvjet za bilo kakav gospodarski razvitak je zaustavljanje demografskog pada. Drugi uvjet je decentralizacija države jer je visok stupanj centralizacije velika prepreka razvoju gospodarstva, koje bi se moglo bazirati ribarstvu, primorskom turizmu i nekim uslužnim djelatnostima kao što su agencije, špedicije, što bi omogućilo bolje iskorištenje prirodnih resursa, ekonomskih i ljudskih potencijala.

Ana BRKLJAČIĆ

Vaskularna flora Dabarskih kukova Parka prirode Velebit

Na velebitskom prijevoju Baške Oštarije i kroz Dabarske kukove u srednjem Velebitu (obuhvaćena površina oko 50 km²) tijekom šest godina istraživanja (2008-2014), zabilježeno je 689 svojti (655 vrsta i 34 podvrste) vaskularnih (paprati, golosjemenjače i kritosjemenjače) biljaka. Analizirana je pripadnost pronađenih svojta porodicama i rodovima, životnim oblicima i flornim elementima. Na istraživanom području zabilježeno je i 30 endemskih svojti, 16 svojti u različitim kategorijama ugroženosti (prema Crvenoj knjizi vaskularne flore Hrvatske), te 60 svojti pod strogom zaštitom (Pravilnik o strogo zaštićenim vrstama, NN br. 144/2013). Iako je riječ o prostoru gdje su relativno malobrojni nalazi stranih (alohtonih) biljnih vrsta (ukupno 14 u ovom istraživanju), značajan je nalaz invazivne vrste ambrozija (*Ambrosia artemisiifolia* L.). Osim uz prometnicu Gospić-Baške Oštarije – Karlobag, na potezu od Brušana preko Baških Oštarija sve do Vidovca, ambrozija je pronađena i duboko u unutrašnjosti Dabarskih kukova tj. brdskog masiva Velebita, gdje je nemoguće sustavno djelovati na sprječavanje njezina širenja. Tijekom ovih istraživanja pronađena su nova, dosada neregistrirana, nalazišta endemske vrste hrvatska (etnanska) žutika (*Berberis croatica* Horvat) i ugrožene vrste *Pulsatilla grandis* Wender.

Ivan BRLIĆ

***Podgorska društva:
važan element u kulturnom i gospodarskom razvoju podvelebitskog kraja***

Postojanje udruga jedan je od najreprezentativnijih pokazatelja određenog stupnja razvoja stanovnika na nekom području. Udruge (društva) su kroz povijest, a posebice danas, najuspješniji model po kojem određena skupina ljudi može ostvariti sveopći građanski razvoj. Visok stupanj urbaniteta, građanske i vjerske kulture ostvarivao se kroz djelovanja građanskih udruga i u podvelebitskom prostoru od Senja na sjeveru do Lukova Šugarja na jugu. Osim građanskog sloja u Senju i Karlobagu, važnu ulogu u prosvjećivanju, sveopćem boljitku ali i ostanku u zavičaju imali su i stanovnici podgorskih sela i zaselaka. U radu će se analizirati djelovanje raznih tipova udruga i zadruga poput čitaonica, strukovnih, gospodarskih, humanitarnih itd., koje su osnovane i djelovale tijekom 19. i prve polovice 20. stoljeća u Svetom Jurju, Jablancu i Karlobagu. Središnje mjesto u razvoju civilnog društva zasigurno je imao Karlobag pa će se u radu nastojati prikazati upravo djelovanje građanskih udruga počevši još od jedne od najstarijih čitaonice u Hrvatskoj do posljednjih pokušaja pred Drugi svjetski rat. Ovaj članak stoga daje jedan povijesni presjek društvenog i kulturnog života ovog dijela Hrvatske s osvrtom na današnju ulogu udruga na demografski osiromašenom području.

Milana ČERNELIĆ
Marijeta RAJKOVIĆ IVETA

Bunjevačko podgorski identiteti kroz interakcije sa susjednim zajednicama

Izlaganje se temelji na kvalitativnim istraživanjima koja su provedena od 2007. do 2010. godine na području velebitskog Podgorja u okviru dvaju znanstvenih projekata posvećenih etnokulturnom oblikovanju i identitetu Bunjevaca. U izlaganju ćemo dati osvrt na interakcije Podgoraca sa susjednim zajednicama prilikom individualnih razmjena, trgovina, susreta na sajmovima, gospodarskih djelatnosti, te odlazaka na privremene i sezonske radove. Komunikacija stanovnika s istraživanog prostora ostvarivala se sa susjedima s druge strane Velebita odnosno s Ličanima, stanovništvom u priobalnom dijelu (Primorcima), i sa otočanima (*budulima*): Pažanima i Rabljanima. Obitelji koje su se više bavile trgovinom imale su *prijatelje* u drugim zajednicama, kod kojih su noćili, napojili tegleće životinje, ostavili stvari na čuvanju i sl. Kod selidbi na ljetne *stanove* na područja gdje su bili i stalni stanovnici stanovništvo je razmjenjivalo kulture koje nisu uspijevale na drugim nadmorskim visinama, primjerice iz obalnih područja nosili su bademe (*mendule*), rani krumpir i sl. i mijenjali ga za žito, stajski gnoj. Istraživanju konstrukcije bunjevačkog identiteta, međuodnosa Mi i Oni, pristupamo višedimenzionalno razmatrajući objektivne i subjektivne aspekte susjednih zajednica u gotovo svakodnevnim interakcijama tijekom 20. stoljeća.

Sintija ČULJAT

Podgorje u pripovjednomu modelu Vjenceslava Novaka

Rad obrađuje načine književne artikulacije Podgorja u pripovjednoj prozi Vjenceslava Novaka (*Posljednji Stipančići, Tito Dorčić, Pod Nehajem, Pavao Šegota, Dva svijeta*). Podgorje nije ubilježeno kao idealizirani locus, smjestište na rubu Austrijskoga Carstva i Dvojne Monarhije, već je prometnuto u poetičko sredstvo propitkivanja osobnog i kolektivnog identiteta dionika toga prostora, čiji se marginalni položaj promišlja i kao posljedica konfliktnih i nepostojanih dijelova hrvatske samobitnosti. Devolucija u obradi mjesta priče kao i prijelazi između semantičkih polja velegrada i provincije čine pripovjednu izvedbu kojom Novak obogaćuje svoju realističnu poetiku, slikajući razmjere političke i klasne tranzicije u razdijeljenom, zakutnom hrvatskomu prostoru, predmetu književne proizvodnje izvanmatične ili periferne, treće Europe. Podjelu na središte i periferiju proisteklu iz razdiobe političke i gospodarske moći devetnaestostoljetne Europe Novak svojom fikcionalnom konfiguracijom prostora poravnava i kao vrijednosnu razdjelnicu. Dvojbe oko pripadnosti izvornome krajoliku čine narativnu strukturu europskoga realističkoga romana na prijelomu devetnaestog i dvadesetoga stoljeća. Pripovjedna topografija Vjenceslava Novaka proširuje hrvatski okoliš krajolikom manjega primorskoga grada i podvelebitskoga priobalja čijoj izvornoj protežnosti i raznolikosti pridaje značenja izrasla iz napetosti u tumačenju odnosa središta i provincije. Novakovi pripovjedni eskursi o posebnosti Podgorja prepleću se s općim referencijama geopolitičkoga pojma europske provincije što se podjeljuju tomu rubnomu prostoru.

Ozren DOMITER

Ivan RADMAN-LIVAJA

Asja TONC

Arheološki lokaliteti u baštinskom turizmu: primjer Gradine sv. Trojice

Arheološka zona Sv. Trojice nedaleko Starigrada-Paklenice već je desetljećima poznata u stručnoj literaturi, no tek je u posljednjih nekoliko godina predmet terenskih istraživanja. Zona obuhvaća protopovijesno gradinsko naselje pripisano lokalnoj autohtonoj zajednici te kasnoantički kastrum nastao u vrijeme Justinijanove vladavine. Dosadašnja istraživanja, rezultati kojih se ukratko donose, koncentrirana su na prostor protopovijesnog naselja koje se na osnovu prikiupljene građe datira u drugu polovinu posljednjeg tisućljeća pr. Kr. Mogući tragovi prisutnosti rimske vojske pobuđuju dodatni interes u kontekstu interpretacije nastanka i razvoja naselja, gospodarskih okolnosti koje su pridonijele njegovu razvoju te naposljetku mogućih okolnosti koje su dovele do napuštanja istog.

U svrhu valorizacije ovog nalazišta, ali i podizanja razine svijesti među lokalnom populacijom o starigradskoj baštini u cjelini, uspostavljena je suradnja s OŠ Starigrad i TZ Starigrada te lokalnim baštinskim institucijama (NP Paklenica, PP Velebit, Arheološki muzej u Zadru). Kroz inkluzivan sinergijski pristup, specijalnim i sondažnim istraživanjima u simbiozi s pratećom prezentacijom povijesne, arheološke, etnološke i prirodne baštine oko Gradine Sv. Trojice, Muzej i lokalni partneri nastoje obogatiti baštinsko-turističku ponudu Starigrada.

Matija DRONJIĆ

Predajni krajolik Velebitskog podgorja

Izlaganje je zamišljeno kao predstavljanje izbora iz tekstova prikupljenih tijekom terenskih istraživanja provedenih između 2007. i 2014. godine na lokalitetima koji se prostiru diljem morske padine Velebita. S obzirom na relativno dug vremenski period etnografskih istraživanja koji je rezultirao impresivnom količinom zabilježenih predaja u usmenoknjiževnom smislu, naglasak će biti na onim primjerima koje pripovjedačke tradicije ubiciraju u određene točke krajolika u čemu se naziru dva komplementarna fenomena – kulturno kodiranje krajolika te produkcija naoko jedinstvenih i lokalno specifičnih sadržaja na temelju poznatih i popularnih tradicijskih motivskih kompleksa.

Martina DUBOLNIĆ GLAVAN

Istraživanje i zaštita kulturnog krajolika Južnog Velebita – Inventarizacija i GIS obrada arheološke i etnološke baštine na prostoru općine Starigrad Paklenica i naselja Rovanjaska (općina Jasenice)

Iako se danas na prvi pogled čini pustim i nepristupačnim, Velebitki planinski masiv obiluje raznovrsnim nalazištima materijalne kulture nastalih ili oblikovanih međudjelovanjem čovjeka i njegova okoliša tijekom prošlosti. Upravo ta nalazišta predstavljaju vrijedne spomenike kulture koje je važno dokumentirati u cilju zaštite i očuvanja kulturnog krajolika spomenutog područja. U tu svrhu tijekom 2008. – 2010. i 2016. godine provedena su terenska istraživanja na prostoru primorske padine Južnog Velebita. Arheološki terenski pregled obuhvatio je prostor općine Starigrad Paklenica te naselja Rovanjaska na prostoru općine Jasenice. Na razmatranom području ubiciran je značajan broj raznovrsnih lokaliteta koji se prema vremenskom periodu nastanka ili korištenja mogu definirati kao arheološka i/ili etnološka baština. Dokumentirana nalazišta (špilje, gradine, tumuli, antička naselja i nekropole, utvrde, luke, trase komunikacija, crkve, groblja, sezonski stanovi, mlinovi, mirila, petroglifi i dr.) dokazuju kontinuitet korištenja i naseljavanja istraživanog prostora od prapovijesnih razdoblja pa sve do modernog doba.

Na temelju podataka prikupljenih istraživanjima izrađena je digitalna baza prostornih podataka u Geografskom informacijskom sustavu (GIS) što je ujedno rezultiralo izradom prve sustavne inventarizacije kulturno-povijesne baštine na istraživanom dijelu Velebita. Time je dobivena podloga za buduće prostorne studije i znanstvene analize, pravnu i fizičku zaštitu te očuvanje i valorizaciju kulturnog krajolika razmatranog područja.

Martina DUBOLNIĆ GLAVAN

Miroslav GLAVIČIĆ

Kontinuitet i diskontinuitet naseljavanja na prostoru antičkog Argirunta

Arheološkim terenskim istraživanjem šireg prostora današnjeg Starigrada-Paklenice prikupljeni su prostorni podatci o brojnim lokalitetima (špilje, gradine, tumuli, trase komunikacija), koji potvrđuju kontinuitet naseljavanja na razmatranom prostoru tijekom predrimskog i rimskog perioda. Na temelju obrade podataka recentnih istraživanja izrađena je studija naseljavanja peregrinske zajednice (*civitas*), čije je antičko središte zabilježeno u povijesnim vrelima pod nazivom *Argyruntum*.

Proces oblikovanja teritorijalne zajednice oko središnjeg naselja tijekom željeznog doba na razmatranom prostoru moguće je tek djelomice rekonstruirati. Materijalni tragovi upućuju na zaključak da se središte željeznodobne zajednice formiralo na brdu nedaleko morske obale na položaju Gradina poviše crkve Sv. Trojice (Tribanj Šibuljina). Sudeći prema debljini kulturnih slojeva, veličini naselja te varijabilnosti površinskih pokretnih nalaza i građevinskih struktura, taj lokalitet ima neprekinuti kontinuitet naseljavanja tijekom željeznog doba i antike. Morfologija brdovitog terena upućuje na zaključak da je njegovo značenje primarno bilo strateško, zbog čega naselje tijekom antike ne poprima urbane forme naseljenosti.

Urbano središte peregrinske zajednice razvilo se na ravnom terenu uz obalu mora na malom poluotoku u centru današnjeg Starigrada-Paklenice. Rimskodobni *Argyruntum* posjeduje urbane strukture (bedemi, ulice, forum, nekropola) karakteristične za rimski urbanizam. Epigrafička građa svjedoči i o njegovom municipalnom statusu, čime se *Argiruntum* i u pravnom smislu može definirati kao grad (*municipium*). Prema brojnim arheološkim nalazima, a poglavito prema nalazima iz gradske nekropole, kontinuitet naseljavanja Argirunta može se okvirno pratiti od 1. st. pr. Kr. do 4. st. po Kr. kada je grad napušten.

U nesigurnim vremenima kasne antike povišeni položaji iznova dobivaju na strateškom značenju. Tragovi naseljavanja ponovno se vežu za prostor podno Gradine Sv. Trojica (položaj Klačeni zid), te za položaj Gradina poviše zaseoka Modrič. Ondje su, naime, dokumentirane dvije fortifikacije tipa *castrum*, koje tijekom kasne antike postaju jedina značajnija naselja na spomenutom prostoru.

Čedomir DUNDOVIĆ

Damian DUNDOVIĆ

Kristina DUNDOVIĆ

Kompatibilnost pomorskog i cestovnog prometa Velebitskog podgorja

Značajka područja Velebitskog podgorja je oštro naglašeni planinski okvir koji se bez prijelaznih zona približava moru i Kvarnerskom arhipelagu. Bitno obilježje Velebitskog podgorja na neplodnom kraškom tlu je rijetka naseljenost. Područje Velebitskog podgorja veličinom i položajem u makroprostoru jedinstveno je i neusporedivo s drugim područjima u Hrvatskoj. Temeljno određenje ovog prostora je nedostatak kritične konstelacije središnjih naselja koja bi mogla postati pokretači razvoja na lokalnoj razini. Druga odlika ovog prostora je prirodna geomorfološka, botanička i etnološka osobitost Velebita, zbog čega je u velikom dijelu površina proglašen zaštićenim, kao što je Park prirode, a zatim u užem obuhvatu i Nacionalni park „Sjeverni Velebit“. Treća odlika ovog prostora je strateški značajna točka izlaska kontinentalnog prostora na more i čvorište sa smjerom koji prati obalnu liniju što predstavlja magistralni pravac Jadranske turističke ceste, a u skoroj budućnosti i jadransko – jonski smjer autoputa. Ovo područje ima i određenu tranzitnu ulogu jer se u Jablancu, Prizni i Stinici nalaze trajektni terminali preko kojih se ostvaruje promet prema Krku, Rabu i Pagu, najvećim otocima Kvarnerskog arhipelaga. Na značaj i ulogu pomorskog prometa u ovom kraju bitno je utjecala klima ovog područja. Za klimu Velebitskog područja karakteristični su vjetrovi, posebno bura. Konfiguracija kopna uvjetuje da se smjer bure na pojedinoj točki mijenja od NE do SE i dostiže na mahove brzinu od 120 km/h. Sve ovo je razlogom što je pomorski promet u ovom području relativno slabo razvijen posebno između naselja uz obalu, a u prilog tome govori i nedostatak luka nautičkog turizma. S obzirom da je za razvitak ovog područja od posebne važnosti povezanost pomorskog i cestovnog prometa kao i izgradnja odgovarajuće prometne i komunalne infrastrukture, autori u ovom radu istražuju mogućnosti izgradnje novih i uređenja postojećih luka, bolju prometnu povezanost obalnih naselja i odgovarajuće veze s planinskim područjima Velebita. Razvijeni pomorski promet i izgrađena prometna infrastruktura mogu biti akcelerator razvitka ovog područja ponajprije u domeni turizma, razvoja ekološke poljoprivrede, stočarstva, šumarstva i prerađivačke industrije, iskorištavanja obnovljivih izvora energije (vjetra), razvoja male privrede, marikulture i raznih drugih uslužnih djelatnosti.

Čedomir DUNDOVIĆ

Damian DUNDOVIĆ

Kristina DUNDOVIĆ

Potencijali i perspektive razvitka Velebitskog podgorja

Velebit nije samo najveća hrvatska planina već i jedina primorska planina koja razdvaja dva zemljopisno bitno različita prostora: mediteranski i kontinentalno – planinski odnosno Hrvatsko primorje od Gorske Hrvatske. Primorska padina Velebita obuhvaća Podgorje koje započinje kod Svetog Jurja gdje se postepeno širi i diže do Jablanca, a na južnom dijelu Velebita postepeno prelazi u sjeverno – dalmatinsku krašku zaravan. Prirodni uvjeti i smještaj uz more doprinijeli su u prošlosti razvoju šumarstva, ratarske i stočarske proizvodnje, brodarstva, ribarstva, trgovine, lovstva i turizma. Prometna povezanost naselja velebitske primorske padine sa vanjskim svijetom odvijala se oduvijek morskim putem, jer kopnenih prometnica nije bilo ili su bile u takvom stanju da nisu omogućavale bolje povezivanje naseljenih mjesta. Naseljenost tog područja karakteriziraju mnogobrojni zaseoci koji su međusobno udaljeni 1 – 6 km i povučeni od mora u unutrašnjost ponajviše u srednjem vegetacijskom pojasu, jer uz obalu prevladava goli kamen. Na tu razdvojenost naselja utjecala je priroda jer je za naselje trebalo tražiti mjesto koje nije na udaru bure. Zbog toga su se na području velebitske primorske padine izuzevši grad Senj razvila svega tri važnija obalna naselja: Sveti Juraj, Jablanac i Karlobag. Nedostatak prometne i komunalne infrastrukture te ostalih potrebnih sadržaja (obrazovnih, zdravstvenih, gospodarskih i dr.) razlog su velikom raseljavanju stanovništva ovog kraja koji je u suvremenim uvjetima jedno od najslabije naseljenih područja Republike Hrvatske. Međutim, potencijalne vrijednosti ovog područja ukazuju na mogućnosti njegovog bržeg razvitka. Ciljevi i smjernice razvitka upućuju primarno na zaštitu prirodnih i kulturnih dobara uz naglašenu potrebu izrade razvojnih gospodarskih programa. Osim razvitka cestovne mreže koja bi na ovom prostoru potaknula nove razvojne potencijale planiranim mjerama razvitka trebalo bi poticati razvitak gospodarskih djelatnosti (razvitak turizma, marikulture, luka nautičkog turizma, zdravstveno – rekreacijskog turizma, lovnog turizma, voćarstva i vrtlarstva, stočarstva, šumarstva i drvno – prerađivačke djelatnosti, korištenja energetskeg potencijala vjetra i sunca, razvoj proizvodnih, trgovačkih i slobodnih carinskih zona i dr.) i društvenih djelatnosti u decentraliziranom sustavu središnjih naselja (obrazovna, zdravstvena i kulturna infrastruktura). U ovom radu poseban naglasak se daje na ocjenu prirodnih potencijala, održivog razvoja i procjenu mogućnosti revitalizacije Podgorja. U tu svrhu izrađena je SWOT analiza kao osnovna pretpostavka budućeg razvoja.

Mladen GARAŠIĆ

Pojave i potencijal speleoloških objekata područja između Velebita i Jadrana

Područje hrvatskog krša između Velebita i Jadrana već dugi niz godina zaokuplja pozornost velikog broja znanstvenika i stručnjaka – posebice i onih iz geoznanosti, kako iz Hrvatske tako i iz cijeloga svijeta. Prisjetimo se da su prve svjetske znanstvene teorije o kretanju podzemnih voda u kršu, našle svoje temelje u ovom području. Ovdje je prisutan novo otkriveni subdukcijski kontakt područja Adriatika i Dinarika, dviju zasebnih geotektonskih sustava koje su u korelaciji s kretanjem Afričke tektonske ploče. Ovdje ima rijetkih vulkanskih proboja u karbonatima Dinarskog krša u Hrvatskoj. Ovdje su bliske granice između dva velika hidrogeološka sljeva – Jadranskog i Crnomorskog. Ovdje su pronađeni najdublji speleološki objekti u Dinarskom krškom sustavu s najvećim vertikalnim dijelovima na svijetu. Ovdje su pronađene najduže istražene vrulje na svijetu. Ovdje je do sada istraženo nekoliko stotina speleoloških objekata koji su veliki potencijal za daljnja znanstvena istraživanja, ali i za eventualno turističko i neko drugo korištenje. Kontakt planine Velebit i Jadranskog mora s podizanjem razine mora od 120 do 130 metara u posljednjih 18000 godina jedinstven je u svijetu. Kakvoća i količina podzemne vode ovog područja na vrhu je svih hidrogeoloških potencijala Europe i svijeta. Sve spomenute pojave imale su i imaju značajna utjecaj u speleogenezi ovog područja. Jedan od naših najdužih hidrotehničkih objekata izgrađen je ovdje.

Milan GLAVAŠ

Gospodarska i zaštitna funkcija Podgorskih šuma

Podgorskim šumama gospodare Hrvatske Šume, Uprava Šuma Podružnica Senj i Šumarija Senj. Podjeljene su u Gospodarske Jedinice Volarice i Grabarje - Brisnice. Prostiru se na preko 21000ha, obuhvaćaju nekoliko biljnih zajednica s preko 100000m³ drvene zalihe, što im daje značajno gospodarsko obilježje. Još je veće značenje tih šuma u očuvanju tla, spriječavanju erozije, vodnom režimu, utjecaju na klimu, okoliš, faunu i divljač. U njihovom flornom sastavu nalaze se i brojne, vrlo korisne ljekovite biljke.

Vedrana GLAVAŠ

Miroslav GLAVIČIĆ

Naseljenost sjevernog i srednjeg Velebita u prapovijesti i antici

Sve ljudske aktivnosti u prostoru ostavljaju tragove različitog stupnja čitljivosti. Kretanje kroz prostor, iskorištavanje zemljišta, gradnje i rušenja, ocrtavaju način života i radnje ljudi od prapovijesti do danas. Prapovijest i antika su isto tako prisutni u kulturnom krajoliku velebitskog Podgorja u obliku putova, struktura i naselja.

Najmonumentalnije i najranije strukture koje je moguće uočiti u kulturnom krajoliku sjevernog i srednjeg Velebita su gradine.. Do sada je na prostoru obuhvaćenom istraživanjem otkriveno ukupno 37 lokaliteta gradinskog tipa. Njihova brojnost svjedoči o intenzivnoj upotrebi prostora u željeznom dobu. Najznačajnije gradine koncentrirane su podno planinskih prijevoja Vratnik, Oltari, Alan i Baške Oštarije, dok se ostale formiraju u blizini određenih resursa kao što su izvori vode ili vrtače, neophodnih u svakodnevnom životu stanovništva.

Uspostavom rimske uprave i administriranjem prostora mijenja se krajolik, rekreira se prostor, a stara gradinska središta odumiru vrlo brzo. Stanovništvo Podgorja organizirano je u peregrinske *civitates*, a njihova središta postaju rimski gradovi i naselja. Senija, Lopsika, Ortopla i Vegij nastali su također podno planinskih prijevoja, u blizini starijih centara. Njihovim urbanističkim razvojem mijenja se kulturni krajolik, koji postaje romaniziran.

U radu će se predstaviti rezultati recentnih istraživanja velebitskog Podgorja na prostoru omeđenog prijevojima Vratnik i Baške Oštarije. Istraživanja su usmjerena na rekonstrukciju kulturnih krajolika te na analiziranje svih faktora koji su utjecali na njegovu transformaciju.

Miroslav GLAVIČIĆ

Martina DUBOLNIĆ GLAVAN

Vedrana GLAVAŠ

Narodnosna i društvena struktura stanovništva velebitskog Podgorja u antici

Na primorskom obronku Velebita, uz morsku obalu, gdje su postojala prirodna sidrišta, i podno velebitskih prijevoja, gdje su bili prirodni prolazi komunikacija koje su, spajajući obalu s unutrašnjošću kontinenta, omogućavale kretanje ljudi i protok trgovine, razvijaju se antička *Senia*, *Lopsica*, *Ortopla*, *Vegium* i *Argyrumtum*. Nazivi tih podvelebitskih naselja dokumentirani su u povijesnim literarnim vrelima, a sačuvana natpisna građa sadrži podatke o gradskom statusu, municipalnom ustroju, javnim institucijama, religijskoj praksi i stanovnicima tih naselja. Epigrafski fundus podvelebitskih municipija broji svega 30-ak natpisa, pri čemu valja naglasiti da su dvije trećine tih natpisa dokumentirani u Seniji, što se odražava i na količinu podataka koji se mogu analizirati u cjelini ili pojedinačno za svako

naselje. Međutim, i ta malobrojna natpisna građa potvrđuje da su stanovnici ostalih podvelebitskih municipija također prihvatili rimsku epigrafsku praksu, kojom prenose osnovne, dijelom hotimice i reducirane, informacije o svojem osobnom ili zajedničkom, narodnosnom, društvenom (statusnom, familijarnom, profesionalnom), religijskom ili nekom drugom identitetu.

Epigrafskom i onomastičkom analizom poznate natpisne građe može se dobiti osnovni uvid u narodnosnu i društvenu strukturu stanovnika podvelebitskih municipija u antici. Analiza je pokazala da su u Seniji, lučkom i trgovačko gradu čije značenje nadilazi lokalno značenje, nastanjeni ljudi različitog društvenog statusa i narodnosnog podrijetla, među kojima uz dominantne rimske građane italskog podrijetla značajnu ulogu imaju oslobođenici, koji su dijelom istočnoga podrijetla. Kozmopolitizam stanovnika antičke Senije sjajno ilustriraju dva nadgrobna natpisa ispisana grčkim alfabetom. U ostalim podvelebitskim naseljima, koja su municipalnu autonomiju stekla tijekom 1. st. kao središta lokalnih peregrinskih zajednica, razvidno je da autohtona elita u novoosnovanim municipijima zadržava stečene pozicije vlasti, jer se, po pravilu, iz najbogatijih i najuglednijih romaniziranih porodica biraju magistrati i dekurioni. To je, primjerice, razvidno u Lopsiki, gdje su na dva nadgrobna spomenika komemorirani članovi vodeće romanizirane porodice *Iulius*. Budući da podizanje nadgrobničkih spomenika nije bilo samo puko oponašanje rimske prakse komemoriranja i čuvanja uspomene na pokojnika, nego ponajviše sredstvo javne komunikacije i (samo)promocije vladajuće lokalne autohtone elite prema nižim društvenim slojevima, sličnu situaciju možemo očekivati i u Vegiju i u Argiruntu.

Željko HOLJEVAC

Bilješke iz crkvene i svjetovne povijesti Podgorja u 19. i 20. stoljeću

Podgorje je do razvojačenja 1873. i povratka Vojne krajine pod bansku vlast 1881. bilo podijeljeno između Smiljanske satnije u Ličkoj i Svetojurjevske satnije u Otočkoj pukovnici, a Karlobag je bio vojni komunitet, kaštelanat i slobodna luka. Pored starih katoličkih župa (Jablanac, Karlobag, Sveti Juraj) i samostana kapucina s crkvom Sv. Josipa u Karlobagu, na prijedlog senjskog i modruškog ili krbavskog biskupa Ivana Krstitelja Ježića donijelo je Ugarsko namjesničko vijeće na Budimu 1807. odluku o osnivanju šest novih župa: Cesarica, Krasno, Lukovo Otočko, Lukovo Šugarje, Prizna i Starigrad.

Podgorje je od 1809. do 1813. bilo pod francuskom upravom u sklopu Vojne Hrvatske kao dijela Ilirskih pokrajina. Poslije sloma Napoleona osnovana je pod obnovljenom austrijskom vlašću Primorska gubernija sa sjedištem u Trstu, a pod njezinu upravu stavljene su 1815. morske luke u Senju i Karlobagu, zajedno sa sanitarnim uredima u Svetom Jurju i Jablancu. U Svetom Jurju je 1799. otvorena trivijalna škola s njemačkim, dok je u Krasnu radila pučka škola s hrvatskim kao nastavnim jezikom. I u Jablancu je 1828. otvorena pučka škola, ali je već 1832. premještena u Sinac. U Karlobagu je prije bila glavna škola, a od 1833. samo trivijalna. Taj se podvelebitski gradić sporo oporavljao od posljedica napada engleske fregate koja je 1813. otvorila topovsku paljbu na tamošnju utvrdu u kojoj se nalazila francuska posada. Iako je ostao vojnim komunitetom, kaštelanatom i slobodnom lukom, u

koju su od druge polovice 19. stoljeća uplovljavali i manji parobrodi, Karlobag je doživio krajnje ograničen gospodarski i društveni polet, ostajući čvrsto u sudbinskom zagrljaju oskudnoga krajolika. Zbog toga je 1871. izgubio komunitetske povlastice i ostao tek „slobodni lučki grad“, a kasnije je bio samo središtem jedne od općina u sastavu kotara Gospić.

U Krasnu je još od 1765. radila prva šumarija u hrvatskim zemljama i jedna od najstarijih u Europi, a u Senju od 1878. djelovao Inspektorat za pošumljavanje krša i goleti i uređenje bujica. Domaći ljudi bili su Hrvati, uglavnom katolici i štokavci. Bili su to siromašni seljaci koji su u doba Vojne krajine obavljali i vojnu službu. Bavili su se obradom škrte zemlje, uzgojem stoke na velebitskim obroncima, izradom odjeće i opanaka, sječom stabala za jarbole, ribarenjem, prosjačenjem i rijetko kakvim obrtom. Žitelji uz more odijevali su se „po gradsku“, a oni u planini „po bunjevačku“, kako piše u upitnicima iz 1850. godine. Između dvaju svjetskih ratova većina je Podgoraca još živjela ustaljenim pastoralnim životom prema obrascima koji su se prenosili s koljena na koljeno. Uvijek u nuždi, više gladni nego siti, oskudijevali su pitkom vodom, npr. u Cesarici, gdje je 1937. na 1000 stanovnika dolazila jedva jedna šterna. Razvojno zaostajanje Podgorja za monarhističke Jugoslavije nastavilo se poslije pakla Drugoga svjetskog rata kroz dugo stajanje u mjestu za vrijeme socijalističke Jugoslavije.

Dovršetak gradnje Jadranske magistrale 1965. olakšao je razvoj turizma, osobito u Karlobagu koji je dobio motel i trajektno pristanište, ali su taj razvoj ometali nedostatak pitke vode, bacanje smeća u more, divlja gradnja objekata i sl., premda je u Karlobagu 1985. otvoren hotelski kompleks „Zagreb“. Istodobno je politički život bio pod čvrstim partijskim monopolom, Katolička crkva odvojena od države i društveno marginalizirana, a iseljavanje ljudi i pad nataliteta poprimili su kataklizmičke razmjere. U takvim prilikama Podgorje je dočekalo Domovinski rat i državno osamostaljenje Republike Hrvatske.

Marta HUSIĆ

Stanovništvo i naselja u Podgorju u 19. stoljeću

Područje Podgorja dugi je niz godina bilo predmetom fragmentarnog istraživanja. Nedostatak sustavnijih analiza svakako je otežavajuća okolnost pri razumijevanju i tumačenju ovog specifičnog dijela Hrvatske. Stoga, namjera ovog rada jest ukazati na društveno-političke okolnosti koje su nesumnjivo imale izrazit utjecaj na razvitak naselja i život lokalnog stanovništva u 19. stoljeću, pri čemu ne treba zanemariti prirodnu uvjetovanost razvoja ovog dijela Hrvatske.

Brojne društveno-političke okolnosti utjecale su na neravnomjernu naseljenost ovog područja i nepovezanost sa ostatkom Hrvatske. Prometna nepovezanost ovog dijela Hrvatske značila je ujedno i odmak od modernizacijskih procesa. Prilike za modernizacijom ovog područja izostale su ili pak stigle prekasno što je za stanovništvo imalo negativne učinke manifestirajući ih kroz učestale migracije.

Usprkos svim navedenim čimbenicima, primjetna je razina očuvanja tradicijskih vrijednosti u arhitekturi i etnološkim elementima dok sam značaj Podgorja tek dolazi do izražaja.

Branko JALŽIĆ

Jana BEDEK

Helena BILANDŽIJA

Tvrtko DRAŽINA

Ana KOMERIČKI

Marko LUKIĆ

Roman OZIMEC

Martina PAVLEK

Tipski špiljski lokaliteti faune Velebita

Hrvatsko biospeleološko društvo u suradnji s Ministarstvom zaštite okoliša i prostornog uređenja i kasnije potporom Državnog zavoda za zaštitu prirode započelo je 2000. godine, dugogodišnji projekt istraživanja špiljskih tipskih lokaliteta (*locus typicus*) faune Republike Hrvatske, tj. špilja, jama i krških izvora iz kojih su prvi puta opisane pojedine životinjske vrste. Cilj je projekta pronaći te speleološke objekte i faunu opisanu iz njih prvenstveno radi zaštite samih lokaliteta i njihove faune te popularizacije i edukacije šire javnosti o značaju takovih špilja i jama. U sklopu toga objavljena su dva sveska *Atlas špiljskih tipskih lokaliteta faune Republike Hrvatske* u kojima je detaljno predstavljeno 196 tipskih lokaliteta. Kao dio tog projekta, koji još uvijek traje, istraživani su i Velebit na kojemu su do danas zabilježena ukupno 22 tipska lokaliteta. Iz njih je do sada opisano ukupno 7 novih rodova, te 38 vrsta i podvrsta. Većina opisanih svojti su endemi Velebita.

Pojedini lokaliteti nisu pronađeni jer za njih u izvornim radovima ne postoje točni podaci te nije moguće pouzdano utvrditi gdje se nalaze. Istraživanjem dubokih jama Velebita posljednjih su godina otkrivene nove vrste čiji su znanstveni opisi u tijeku.

Radomir JURIĆ

Iva ŠKORO

Srednjovjekovn arheološka nalazišta u Podgorju

Na prostoru od Senja do Maslinice, tj. u podvelebitskom Podgorju, evidentirano je više srednjovjekovnih nalazišta. To su groblja, sakralni objekti i utvrde od 6. do 15. st.

Prinos se temelji na rezultatima prethodnih istraživanja koji su već poznati i objelodanjeni i na rezultatima do kojih smo došli rekognosciranjima i arheološkim istraživanjima. Obradit će se arheološki nalazi i nalazišta s područja Grada Senja, Sv. Jurja, Starigrada Senjskog, Prizne, Stinice, Jablanca, Karlobaga, Starigrada Paklenice, Rovanjske i dr., koji pripadaju ranomkršćanstvu i hrvatsko srednjovjekovlju.

Mladen KLEMENČIĆ

Temeljna zemljopisna obilježja Podgorja

U izlaganju će se raspraviti prostorni obuhvat i poimanje Podgorja kao specifične hrvatske regije. Po mnogim svojim obilježjima Podgorje je netipičan dio hrvatskog uzmorskog pojasa, sa specifičnim identitetskim obilježjima. Već i sam naziv upućuje na planinu a ne na more kao ishodište. Podgorska uzmorska mjesta svojim izgledom odudaraju od uobičajenoga izgleda naših primorskih gradića, dok ruralna naselja imaju fizionomiju sela dinarskoga planinskog pojasa. Nadalje, iznijet će se glavna obilježja naseljenosti područja kao i pregled prometnog povezivanja sa susjednim dijelovima Hrvatske (Lika, sjeverna Dalmacija, Primorje, otoci). Ako se iz Podgorja izuzme grad Senj, to je najtrijeđe naseljeni dio Hrvatske. U prometnom pogledu, ključna je bila izgradnja Jadranske magistrale početkom koja je 1960-ih uzdužno povezala cijelo Podgorje.

Helena KNIFIĆ SCHAPS

Podgorska pučka gradnja kao evolucijska sinteza idejne, emotivne i materijalne kompozicijske komponente

Vjekovni život čovjeka u Podgorju, u podnožju Velebita, oduvijek je bio esencijalno vezan uz planinu, sa stalnim sezonskim *selidbama* i *izlascima* radi ispaše i vode.

Za pučku se gradnju Podgoraca, kako onu uz more tako i u višim predjelima, može reći da predstavlja „arhitekturu koju je proizvela svrha“, čvrsto utemeljenu u potrebi, krajoliku, klimi, funkciji i lokalnom materijalu.

S aspekta arhitektonske struke nedostatno je evidentirana i nije valorizirana, što radi marginalnosti teme, pomanjkanja interesa, veličine područja na kome se prostire i odselidbe stalnog stanovništva, to i radi dijelom teškog i nepristupačnog terena. U novije doba cijelo područje potpada pod nekoliko razina zaštite prirode (od UNESCOve do nacionalne), gdje se za život autohtonog življa i njegovog graditeljskog fonda teško nađe razumijevanja. Spoznaje i istraživanja intenziviraju se u posljednjih 20-tak godina, konstatirajući uglavnom napuštenost i propadanje najvećeg dijela zaselaka, ambijenata i pojedinačnih građevina. Kuće, gospodarski objekti, poljoprivredne površine, crkvice i drugo, u ruševnom su stanju, tek su rijetka naselja nastanjena. U Velebitu se više ne živi, u Velebitu se tek povremeno ljetuje.

Rad daje uvid u rezultate terenskih istraživanja objavljenih u knjizi VELEBIT ARHITEKTONSKI, Pučka gradnja u dijelovima Sjevernog i Srednjeg Velebita (Knifić Schaps, Helena, 2013.), kao i razmišljanja o mogućnostima i pravcima prostornog razvoja te njihovoj utemeljenosti u važećim zakonima i prostorno-planskoj regulativi. Autorica propituje ulogu politike i stručne javnosti u održivom razvoju ovoga i drugih zaštićenih područja, opstanak i značaj autohtonog stanovništva u zaštiti prirode, te graditeljsku baštinu pučkog graditeljstva kao sastavnicu nacionalnog identiteta.

Ivan LEGAC

Hrvoje PILKO

Revalorizacija sekundarnih prometnica u Podgorju

Pređeno je opće stanje prometne infrastrukture i prometa u prostoru Podgorja, s osvrtom na vremena nastanka povijesnih cesta, puteva i staza. Ukazano je na sve potencijale sekundarnih prometnica, koje bi trebalo vrednovati u smislu opće ponude Velebita (turizam, sport, edukacijska komponenta...), ali isto tako u pogledu oživljavanja tradicionalnih vidova stvarnog života „in situ“. Na tragu ovakvih postavki moglo bi se provesti modeliranje projekata za slučajeve zapuštenih povijesnih cesta (npr. cesta Jablanac - V. Alan - Štirovača, Majstorska cesta Obrovac - M. Alan - Sv. Rok) te projekata sezonsko-migracijskih staza od primorskih naselja do ljetnih stanova na plodnijim velebitskim lokalitetima (npr. staza Klada - Babrovača - Zavižan, Prizna - Mliništa - Šatorina, Cesarica - Radlovac - Dabrovi i sl.). Uz podsustav sekundarnih prometnica problematizirano je također stanje služnosti i sigurnosti prometa na Jadranskoj turističkoj cesti D-8 kao osnovnoj dužobalnoj poveznici Podgorja. Upozoreno je na loše stanje i potrebu što hitnije provedbe kvalitetne modernizacije cijele ceste od Senja do Maslenice, te na izvedbu obilaznice oko Sv. Jurja i Karlobaga. Isto tako je potrebno modernizirati poveznice do manjih naselja na obali (Lukovo, D. Klada, Starigrad, Bačvica itd.).

Gordan LUKAČ

Marijan MILOVAC

Nikica BUŠLJETA

Ivana ADŽIĆ

Natalija ANDAČIĆ

Snježana VUJČIĆ-KARLO

Willibald STANI

Ptice Velebita

Istraživanja ornitofaune južnog dijela Velebita odvijaju se kontinuirano od 1984. god. Raniji podaci dobiveni su promatranjem ptica u različitim dijelovima NP Paklenica, ali i na dijelovima od Velikog Libinja do Tulovih greda, Oščenice, Mile Vode, Crvenih Potoka, Prezida i Crnopca. Područje srednjeg Velebita od Bačić kose do Alaginca i Bačić kuka istraživano je u 2003., te povremeno 2011. i 2012. god. Područje sjevernog Velebita posjećivano je oko Zavižana, botaničkog vrta, dijela Premužičeve staze do Rossijeve kolibe, Lomske dulibe i Štirovače, posebno 1988. god. Sakupljeni su precizniji podaci o rasprostranjenosti i brojnosti ptica gnjezdarica, kao i podaci o izoliranim gnjezdilištima pojedinih rijetkih i ugroženih vrsta. Detaljnije su obrađeni podaci o gniježđenju i brojnosti 120 do sada zabilježenih vrsta gnjezdarica na području Velebita. Pojedini dijelovi su obilaženi u vrijeme proljetne i jesenske selidbe kao i u vrijeme zimovanja. Do sada je na Velebitu zabilježeno 270 vrsta ptica. Unutar granica NP Paklenica obitava 165 vrsta, od kojih se gnjezdi 101 vrsta. U području NP Sjeverni Velebit zabilježeno je 110 vrsta ptica. Također se u prilogu prikazuju najznačajniji tipovi staništa, tipovi vegetacije i brojnost pojedinih vrsta ptica zabilježenih u pojedinim dijelovima Parka prirode Velebit i u različitim tipovima izdvojenih šumskih staništa.

Vesna MAROHNIĆ-KUZMANOVIĆ

Dubravka ŠEPAROVIĆ

Usmjeravanje razvitka Podgorja kroz prostorno-plansku dokumentaciju

U radu se analiziraju usmjerenja iz prostorno-planske dokumentacije za ostvarivanje razvojnih mogućnosti Podgorja u odnosu na osobitosti njegovog geografskog položaja, reljefno-klimatskih karakteristika i povijesnog naslijeđa, a posebno prednosti i ograničenja za njegov razvoj koja proizlaze iz sustava zaštite cijelog područja. Tematsko područje nalazi se cijelom svojom površinom unutar područja od posebnog interesa za Državu - Zaštićenog obalnog pojasa, unutar Parka prirode Velebit i ekološke mreže RH, odnosno ekološke mreže

EU Natura 2000 te u kontaktnom području Nacionalnog parka Sjeverni Velebit i Nacionalnog parka Paklenica.

U važećem sustavu prostornog uređenja razmatrana je prostorno-planska dokumentacija za područje Podgorja na tri razine: prostorni planovi državne razine za područja posebnih obilježja, županijski prostorni planovi i prostorni planovi općina i gradova, u okviru teze da je uloga prostornog planiranja integriranje različitih politika koje utječu na određeno područje, pri čemu održivost razvoja proizlazi iz ukupnog sinergijskog razvoja gospodarske, društvene, prirodne/okolišne i kulturne osnove prostora i društva.

Prostorno planiranje ima odgovornost za osiguranje prostorne kohezije u smislu osiguravanja podjednakih životnih uvjeta na svim područjima uz prepoznavanje potencijala lokalnog razvoja u skladu s gospodarskim, društvenim i kulturnim ciljevima usuglašenima na svim razinama.

Stipe MUDROVČIĆ

Grad Senj i Općina Karlobag – izvješće o stanju u prostoru

Prostorno planiranje je najstariji oblik planiranja i sadrži u sebi multidisciplinarni pristup prostoru tako da je svih vaših jedanaest tema zanimljivo za prostorno planiranje, a mi možemo kao svoj skromni prilog dati jednu analizu važeće prostorno-planske dokumentacije kako smo to obradili u Izvješćima o stanju u prostoru za Grad Senj i Općinu Karlobag, koje vam u digitalnom obliku dostavljamo u prilogu, te molimo Vaš osvrt i kritiku dostavljenog materijala uz naznaku segmenata koji bi bili zanimljivi za Skup.

Već u naslovu spomenuti „kraj između Velebita i Jadrana,, potaknuo nas je na razmišljanje gdje je granica između Velebita i mora. Velebit zaranja u more, more se penje na Velebit i globalnim zatopljenjem i dizanjem razine osvaja Velebit.

Prostor se poistovjećuje s površinom zemlje, zemljištem, pejzažom i slično, zaboravljajući da je sve ono što se nalazi iznad i ispod zemljine površine i mora sastavni dio prostora. Ova zaboravljivost unosi zabunu i neshvaćanje biti pojma prostora, odnosno čovjekova okoliša.

Prostor se promatra i kao vrijednost. Tri su svojstva prostora:

- prostor je konačan, to jest on je zadan, ograničen;
- prostor je neobnovljiv i
- prostor je djeljiv između većeg broja korisnika.

Suvremeno prostorno planiranje, bez obzira što je njegov temeljni predmet uređenje prostora, temelji svoje plansko rješenje na elementima gospodarskog razvitka, socijalnih potreba i vrednovanja prirodnih sustava. Predmet prostornog planiranja su naročito: korištenje zemljišta, tehnički infrastrukturni sustavi, mreža i sustav naselja i objekti standarda življenja.

Prostorni plan županije je strateški dokument i provodi se kroz prostorne planove gradova i općina, ali u Zaštićenom obalnom prostoru sve turističke i gospodarske zone i u ovom planu moraju biti točno određene površinom pozicijom i sadržajem kao da je provedbeni.

Prostorni planovi zaštićenih područja imaju naglašenu komponentu zaštite i planiranje i upravljanje pojavljuje se prvenstveno u funkciji zaštite.

Za Prostorni plan županije i za prostorne planove zaštićenih područja obvezno je provesti proces Strateške procjene o utjecaju na prirodu i okoliš.

Ovi se prostorni planovi provode kroz prostorne planove gradova i općina.

U fazi oživotvorenja plana najvažnija je aktivnost trajno praćenje realizacije plana, razvitka pojedinih pojava, uočavanje zapreka ili iznalaženje boljih prostornih rješenja kroz detaljnije planiranje. Praćenje realizacije plana je jednako tako složena aktivnost kao i izrada plana, jer akteri u tom poslu moraju dobro poznavati pojave, međuodnose, pragove ograničenja, poremećaje i drugo, na osnovi čega se priprema podloga za odlučivanje.

Praćenje ostvarenja plana kao aktivnost vezana je usko uz aktivnost upravljanja razvitkom. Bez upravljanja razvitkom sve prethodno postaje beskorisno i nedovršeno.

Vezano uz izradu Prostornog plana područja posebnih obilježja Park prirode Velebit kojem pripada područje interesa Skupa, valja napomenuti kako se Park proteže kroz tri županije, a u našoj Županiji je obalna crta većim dijelom i granica Parka prirode .

Zavod je još prije petnaest godina u suradnji s Gradom Zagrebom i njihovim Zavodom za prostorno planiranje pokrenuo Inicijativu Velebit-Nacionalni park i u tom duhu pripremio Izložbu Slika Velebita koja je obišla gotovo cijelu Hrvatsku.

Do sada smo radili Pripremne radove za Prostorni plan Parka prirode Velebit u okviru kojih je niz znanstvenika i stručnjaka obradio teme vezane za geologiju i geomorfologiju (Prof. Bognar), Šume i šumarstvo (Prof. Vukelić) itd.

Cijenimo kako će i radovi planiranog Znanstveno stručnog skupa biti značajan doprinos Pripremnim radovima za spomenuti Prostorni plan.

Boris OLUJIĆ

Istraživanja povijesne baštine prostora sjevernog Velebita (2006.-2016.)

Ovim izlaganjem želim predstaviti istraživanja kulturne i povijesne baštine prostora sjevernog Velebita. Istraživanja su započela projektom evidencije spomenika kulturne baštine za potrebe Javne ustanove Nacionalni park sjeverni Velebit. Provedena su opsežna arhivska i terenska istraživanja u cilju dobivanja što više obavijesti o kontinuitetu života na velebitskom prostoru, od najstarijih razdoblja do danas. Osim istraživanja na prostoru JU Nacionalni park sjeverni Velebit, u ovom razdoblju provedeno je i više projekata istraživanja na prostoru Javne ustanove Park prirode Velebit.

Dušan PETRIČEVIĆ

Stanovništvo, naseljska mreža, demografska kretanja i iseljništvo Starigrada-Paklenice

U ovome radu se stanovništvo, naseljska mreža, demografska kretanja i iseljništvo Starigrada-Paklenice razmatra u vremenskom periodu od antičkog Argyruntuma do 2011. godine. S obzirom da su u navedenom vremenskom periodu na stanovništvo Argyruntuma i Starigrada-Paklenice utjecali različiti čimbenici, tema je raščlanjena na kraće vremenske periode u okviru kojih se razmatra naseljavanje, naseljsku mrežu, način i uvjete života, demografska kretanja i iseljavanje stanovništva s područja Argyruntuma i Starigrada-Paklenice.

Cilj ovoga rada je spoznati više o podrijetlu stanovnika antičkog Argyruntuma, njihovim djelatnostima i razlozima napuštanja Argyruntuma te o podrijetlu, naseljskoj mreži, demografiji i iseljavanju stanovništva Starigrada-Paklenice.

Saša POLJANEC BORIĆ

Anita BUŠLJETA TONKOVIĆ

Nikola ŠIMUNIĆ

Podgorje: od prostorno – zavičajnog okruženja do „clustera doživljaja“

Rad je oblikovan kao studija slučaja temeljena na analizi sekundarne literature i kvalitativnim empirijskim uvidima. U radu se afirmiraju teorijski koncepti participativnog razvoja i teritorijalnog „clustera“. U tom se smislu rasprava sastoji od tri dijela: pregleda relevantne literature, analize postojeće socio-ekonomske slike Podgorja te razvojnog scenarija podgorskog prostora u okviru „clustera doživljaja“ s naglaskom na participativni pristup lokalnom razvoju. U prvom se dijelu rada analizira postojeća literatura relevantna za razumijevanje teorije participativnog razvoja i teritorijalnog clustera kao i ona koja Podgorje razmatra u zavičajnoj perspektivi. Slijedi analiza prostorne komponente podgorskog „clustera“ te analiza sastava stanovništva prema prema djelatnostima. U završnom dijelu rada oblikuje se razvojni scenarij za Podgorje temeljen na empirijskom istraživanju i analizi sekundarne literature koji uvažava načela participativnog razvoja u percepciji Podgorja kao teritorijalnog „clustera“. Sustavnom analizom recentnoga stupnja razvijenosti Podgorja, oblikuje se platformu preko koje se „zavičajno“ povezuje sa suvremenosti što otvara put udruživanju „podgorskih“ i „primorskih“ razvojnih aktera u jedinstveni konkurentski „cluster“ doživljaja od šireg značaja za Primorsko-goransku i Ličko-senjsku županiju.

Razvitak školstva u senjskom Podgorju

Na iznimno škrtom i kamenitom području senjskog Podgorja u zadnja tri stoljeća po dolasku prebjega iz Dalmacije u područja Podvelebitja nije se razvijala niti jedna srednja škola, ali je u tome razdoblju djelovalo 15 pučkih škola (Sv. Juraj 1775-, Jablanac 1825-2007, Lukovo 1894-1969, Oltari 1903-1977, Starigrad 1900-1945, Gornji Starigrad 1945-1967, Bilopolje 1939-1967, Brisnice 1926-1959, Prizna 1908-1977, Donja Klada 1929-1949, Dundović Pod 1946-1959, Vlaka 1948-1968, Liskovac 1937-1980, Dušikrava 1947-1961, Hrmotine 1949-1971) od kojih je danas ostala samo jedna i to ona u Sv. Jurju.

U senjskom Podgorju težak je život, pa je život učitelja u prošlosti bio iznimno otežan. Bez ikakvih uvjeta stanovanja, bez elementarnih životnih potreština, slabih plaća učitelji su se često odricali svojih radnih mjesta. Nakon stupanja na snagu Prvog hrvatskog školskog zakona, pri gradnji novih školskih zgrada gradili su se i stanovi za učitelje u njima, ali nije se to događalo kod svake gradnje škole na području senjskog Podgorja. Primjerice, u Oltarima, odmah nakon otvaranja škole učiteljica je morala nakon nekoliko mjeseci napustiti mjesto jer nije imala stan. I u Lukovu je poslije Prvoga svjetskog rata učitelj bez stana. I on je morao samo nakon dva dana boravka napustiti mjesto. Slično je bilo stanje i u drugim mjestima gdje se nastava održavala u skućenim prostorima po privatnim kućama. Međutim, bilo je škola gdje su učitelji imali školski stan, kao primjerice u Jablancu, Sv. Jurju, Liskovcu, Bilopolju itd. U tim slučajevima primjenjivale su se zakonske odrednice.

Roditelji su nerado slali svoju djecu u školu, jer su im kod kuće obavljala svakodnevne kućanske poslove, čuvali stoku, pomagali u šumi i slično. Siromaštvo ih je tjerovalo u „pitanje“ i u pojedinim vremenskim razdobljima, prema broju štapa u kući ogledalo se njihovo bogatstvo. Premalo su imali za izdvajanje novaca za školske potreštine. Preveliki je teret za roditelje bio slanje djece u škole kao i izvršavanje roditeljskih obveza prema njima.

Nastava se neredovito održavala tijekom čitave školske godine. Nepristupačni i teško prohodni seoski putovi, bura, kiša, snijeg i česte dječje bolesti otežavali su svakodnevni dolazak u škole kako djece tako i njihovih učitelja. Škole su bile drugorazredne brige i za roditelje i za mjesne čimbenike. Dakako, sve ove spomenute činjenice valja promatrati u kontekstu školskih zakonskih odrednica. Tamo gdje su radili mjesni župnici stanje u školama je bilo bolje jer su bili obrazovaniji i spretniji u nastavi (primjer škole u Lukovu).

Nakon Drugoga svjetskog rata rasla je potreba za otvaranjem viših razreda osnovne škole, ali prostor, oprema, učiteljski kadar bili su glavna zapreka tim nastojanjima. I tako školske 1959/60. prelaskom učenika u starije razrede u Jablanac i Sv. Juraj počinje postupno zatvaranje malih četverorazrednih osnovnih škola na području senjskog Podgorja. Zapravo cijela prošlost ovih škola može se sažeto iskazati na slijedeći način; a) škole do prvoga svjetskoga rata, b) škole između dva svjetska rata i c) škole nakon Drugoga svjetskoga rata. Isto tako sudbina i djelovanje tih škola nakon Drugoga svjetskoga rata imale su značajne tri presudne faze; škole do prve reorganizacije školstva u Podgorju 1959. godine, školstvo u Podgorju do druge reorganizacije škola 1967/8. i treća faza školskog rada i djelovanja od 1976. do danas

Danas djeluje samo jedna osnovna škola i to u Sv. Jurju sa svega 25 učenika u svih osam razreda. Čitavo Podgorje je bez stanovnika, bez đaka i bez skorog nadanja u neka bolja

vremena i bolji život na spomenutom području. Budućnost je neizvjesna, jer nema djece, a hoće li se to izmijeniti u skoroj budućnosti ovisi od mnogo čimbenika, među kojima je i onaj što se zove-Čovjek. Oba svjetska rata razorno su djelovala na sveukupni društveni poredak pa tako i na senjsko Podgorje. Ništa manje razornija nije bila školska politika mjerodavnih mjesnih čimbenika na sva društvena zbivanja u Podgorju pa tako i na školstvo u cjelini senjskog Podgorja.

Mirko RAGUŽ

Senjsko Podgorje u Domovinskom ratu

Prije nepunih 20 godina kada sam pisao o Senju i Senjanima u Domovinskom ratu ocjenjujući taj uradak stožerni general u mirovini Janko Bobetko je među ostalim tada zapisao u recenziji: „...iako je Senj gledajući frontu u cjelini, bio u jednoj dubini slobodnog teritorija, aktivnošću naznačenih lica sve obveze koje je Senj u toku rata učinio imale su vrlo vidan utjecaj na razvitak i na žilavost borbe u širem prostoru ličkog bojišta. Kao i sudjelovanje Senjana u borbama od Nuštra do Dubrovnika daje onu osnovnu karakteristiku da je Domovinski rat hrvatskog naroda u cjelini.“ I dalje...“ da nije bilo otpora i organizacije o kojima se govori, sigurno je da ne bismo sačuvali Karlobag i da bi Srbi, koji su imali realne mogućnosti uhodanim putem od Medka izbiti na Karlobag, odsjeći taj dio hrvatskog teritorija i onemogućiti kružni tok povezivanja sjevernog i južnog dijela Hrvatske.“

I doista, cijeli Grad Senj (Senj sa svim okolnim mjesnim zajednicama : Krivi Put, Vratnik, Sv. Juraj, Krasno i Jablanac) bili su na raspolaganju mjerodavnim čimbenicima koji su se brinuli o organizaciji, naoružanju i uključivanju u vojne formacije tih ljetnih mjeseci godine 1991.

Grad Senj je imao ukupno 9205 stanovnika od čega Mjesna zajednica Sv. Juraj i Jablanac 1478 stanovnika i to: Biljevine 75, Jablanac 158, Klada 49, Lukovo 57, Prizna 79, Starigrad 29, Stinica 145, Sv. Juraj 691, Velike Brisnice 1 i Volarice 194 stanovnika.

Od 14 do 65 godina života bilo ih je 980 radno sposobnih Podgoraca. I oni kao i ostali žitelji ovoga područja bili su na raspolaganju i u svakom trenutku spremni staviti se na bilo koji obrambeni položaj na ličkim i drugim ratištima diljem Hrvatske, jer na senjskom području nije bilo borbenog djelovanja. Senjsko Podgorje se mora sagledavati u kontekstu svih ratnih zbivanja i aktivnosti Grada Senja u cjelini. Škole u Podgorju na samome početku kao i tijekom Domovinskog rata su radile (a bile su ih samo dvije i to ona u Jablancu i Sv. Jurju) i nije zabilježen prekid nastave zbog ratnog stanja. Među senjskim braniteljima su se nalazili brojni Podgorci i podjednako dijelili sva događanja od samog početka Domovinskog rata pa sve do njegova završetka.

Kako je u to doba ljetu zapravo još trajalo, veliki dio djelatnika u senjskom gospodarskom i društvenom životu pa tako i Podgoraca nalazio se na godišnjim odmorima. Trebalo je hitno djelovati i uputiti zahtjev svima njima da se s godišnjih odmora povuku, vrate, a domaćinstva je trebalo upoznati s mjerama pripremanja ratnih zaliha hrane. Veliku zadaću obavili su teklići zaduženi za područje senjskog Podgorja.

Predsjedništvo Skupštine općine Senj na sjednici 7. kolovoza 1991. donosi prijedlog odluke o osnivanju i sastavu Kriznog štaba Općine Senj. Na sjednici su predloženi za predsjednika Kriznog štaba Milan Galić, za predsjednika oružanih snaga kapetan prve klase Ivan Tomljanović, a članovi su: Petar Tomljanović, Dragan Ostojić, Emil Tomljanović Juraj

Medved, Darko Tus i Stjepan Pogačić. Ovo tijelo je svakodnevno raspravljalo o potrebi i načinu pripreme građana u obrani. Kasnije, 7. rujna 1991. Skupština općine Senj donosi rješenje o osnivanju i imenovanju članova Kriznog štaba po mjesnima zajednicama. Tako i za Podgorje. U Sv. Jurju u taj sastav ušao: Anton Jančić, Joso Nekić, Milan Babić, Ante Stanić, Vladimir Rukavina, Berto Maričić, Marin Jančić, Tomislav Pintar i Milan Vrban. U Mjesnoj zajednici Jablanac imenovani su: Davor Badurina, Žarko Prpić, Ivica Mršić, Drago Babić, Vladimir Štokić, Mirjana Matijević, Marijan Baričević i Jure Matijević. Njihova glavna zadaća je bila koordinirano djelovanje kako bi što potpunije funkcionirao jedinstveni sustav obrane. Zadaća im se sastojala u pružanju logističke pomoći oružanim snagama Republike Hrvatske u prvim danima njena sastavljanja i opremanja. Bilo je nekih pokušaja osporavanja tim prvim aktivnostima na senjskim prostorima od strane pojedinaca koji su širili dezinformacije, obmane i laži kako bi što više unijeli zabune u ovaj kraj s gotovo 98 posto Hrvata katolika. Ali Senjani i Podgorci nisu nasjeli takvim provokacijama.

Gospodarska situacija Grada Senja nije bila povoljna. Turističke gradnje nije bilo puno u prošlosti, a i ono što je bilo, nije zadovoljavalo elementarne potrebe. Investicijskih ulaganja nije bilo na ovom području, a sedamdesetkilometarska obala bila je pusta, nenaseljena. Sela bez stanovnike, mnoge škole još ranije zatvorene zbog pomanjkanja djece i to je sve pridonosilo realnoj slici ovoga kraja koji dočekuje vruće ljeto godine 1991. Glavna prometnica koja je jedino povezivala sjevernu sa južnom Hrvatskom bila je cesta od Žute Lokve preko Vratnika i Senja do Prizne i otoka Paga. I ta realnost značajno je utjecala na sva zbivanja u senjskom kraju godine 1991.

Stvaranje Senjskog bataljuna

Još 14. kolovoza Sekretarijat za narodnu obranu općine Senj dobio je zapovijed od Zapovjedništva Zbora narodne garde iz Zagreba da osnuju pričuvnu jedinicu, i to Peti bataljun Zbora narodne garde. Na temelju dobro čuvanih dokumenata odmah su pozvani osobe koje su zadužene za vojni ustroj, pozvani su i vlasnici kamiona i vozači u društvenim i javnim poduzećima koji su se bez kolebanja stavili na raspolaganju. Zahvaljujući spremnosti i sposobnosti organizatora za samo dva tjedna oformljen je 5. bataljun Zbora narodne garde formacije „R“ u sastavu 111. brigade Zbora narodne garde Rijeka. Bataljun je imao 565 vojnika s područja cijele općine među kojima je bilo oko 70 mladića s područja Podgorja. A Podgoraca je bilo i drugdje diljem Hrvatske koji su se dragovoljno uključivali u sastav obrambenih snaga Republike Hrvatske. Odmah iza toga osnovano je više jedinica iz sastava bivše Teritorijalne obrane općine i to: prostorna četa, diverzantski vod, zaštitni vod, vod lakih i minskih ronilaca i vod naoružanih čamaca. U mjesnim zajednicama organizirani su nenaoružani dobrovoljački odredi narodne zaštite sa 516 ljudi. I jedinice aktivne i pričuvne policije njih 250, bile su uvijek u stanju pune borbene pripravnosti.

14. listopada 1991. sastavljene su tri protuzračne posade s ukupno 20 članova, smještenih u Senju, Hrmatinama i Prizni. Prizna je bila važan strateški pravac u putničkom povezivanju sjeverne i južne Hrvatske. Već tijekom siječnja 1992. dvije baterije one u Krasnu i Prizni raspoložu s ukupno 48 boraca, a njihove posade završavaju trodnevnu obuku u Zadru. Već u to vrijeme raspoložu sa S-2 PAT 29/3 i PAM 12,7 mm i 14,5 mm. To je bila dovoljna garancija slobodnog protoka putničkog prometa preko trajektnog pristaništa Prizne do otoka Paga.

S odlaskom velikog broja senjskih dobrovoljaca na prve crte ličke bojišnice, ali i drugih mjesta diljem Lijepe naše, Senj je kao i Podgorje trpio i proživljavao teške dane. Moglo bi se reći da je život stao. Siromaštvo je još naglašenije u tim vremenima. Broj socijalno ugroženih stalno se povećavao. U tim okolnostima socijalna općinska služba pomagala je mjestima u

Jablancu, Prizni, Zavratnici, Jurkuši, Lomivratu, Bilopolju, Ažić Lokvi, Donjoj Kladi i Ivanči. Značajnu ulogu odigrala je udruga „Dobrotvor“ u Senju koja je svesrdno pružala materijalnu pomoć najugroženijima na cijelom senjskom području. A bilo je zabilježenih slučajeva da su pojedine obitelji iz Podgorja novčano pomagale općinu Senj za ratne potrebe.

Malo je podataka o tome koliko je Senjana sudjelovalo tih prvih ratnih dana na bojišnicama diljem Hrvatske. Znamo da ih je bilo mnogo koji su dragovoljno još tijekom svibnja i lipnja 1991. odlazili u prve postrojbe i na prve crte bojišnica u Slavoniju, Liku i Dalmaciju. Domoljublje mladih Senjana a među njima i senjskih Pogoraca bilo je zadivljujuće, oni nisu čekali poziv, već su se samosvjesno i svojom osobnom odlukom uključivali u prve postrojbe. Zasiurno znamo iz evidencije da je Senj srazmjerno broju stanovnika dao jako mnogo mladića i da se neko vrijeme pod oružjem nalazilo 13,5 posto cjelokupnog stanovništva senjske općine.³ A to je golem prinos Domovinskom ratu što su ga Senjani a među njima i Podgorci dali kako u ljudstvu tako isto i u drugom obliku, iako nije bilo borbenih djelovanja na ovome području. Hrvatska im je bila na srcu i u svijesti.

I na kraju treba istaknuti da je senjska mladež dijelila istu sudbinu s cijelom Hrvatskom. Mnogi senjski mladići, kao i senjski Podgorci i prije nego što su pozvani da se jave u Ured za obranu, odlazili su dragovoljno u borbene okršaje u stočnu Slavoniju, Liku i Dalmaciju. A pri stvaranju senjskog bataljuna iskazivali su odlučnost, borbenost i domoljublje samo onako kako Hrvati znaju iskazati.

Marijeta RAJKOVIĆ IVETA

Migracije i dislocirane obitelji na Sjevernom i Srednjem Velebitu

Tradicijski način život i kulturu stanovništva Sjevernog i Srednjeg Velebita od kraja 19. stoljeća te tijekom 20. stoljeća obilježile su brojne migracije. Izlaganje se temelji na kvalitativnim intervjuima provedenim s pedesetak ljudi koji žive ili su rođeni i odrasli na istraživanom prostoru. U epistemološko-metodološkom smislu polazi se od cjelovito istraženih pojedinačnih slučajeva. Metodom životne priče prikazuju se življena iskustva koja nas upućuju na glavne migracijske valove ali istodobno ocrtavaju individualne strategije snalaženja te dislocirane načine obiteljskog života. U istraživanom razdoblju pronalazimo brojne tipove migracija: transkontinentalne, gastarbajterske, ruralno-urbane, sezonske, dnevne, privremene, remigracije, trajne, povratničke itd. Brojne obitelji selile su na ljetne *stanove* i neka od tih privremenih naselja na prijelazu iz 19. u 20. pretvarala su se u trajna naselja. Od sredine 20. stoljeće intenziviraju se procesi iseljavanja što dovodi do depopulacije prostora. U izlaganju se ukazuje na specifičnosti života na Sjevernom i Srednjem Velebitu, potrebama za (re)definicijama kako migracijskih tipologija tako i tipova stočarstva (alpski i transhumantni tip stočarstva), važnost vremenskog konteksta, promjenjivosti obiteljskih praksi, promjenama sociodemografske strukture stanovništva itd.

O pet općih označitelja identiteta podvelebitskog područja

U radu se složenicom: opći označitelji, autor koristi kako bi naznačio nekoliko označitelja koji u oblikovanju identiteta područja funkcioniraju kao svojevrsna "gramatička" uporišta. Drugačije rečeno, oni naznačuju opći okvir unutar kojega se oblikuju posebni sektorski identiteti. Koliko je vidljivo, moguće je jasnije šest izdvojiti šest takvih općih označitelja. To su: (a) nadmoć prirodnih sila i tvorevina u oblikovanju područnog identiteta; (b) posebni "ergonomski koeficijent" područja koji pokazuje da se u svaku posebnu dobit treba uložiti višestruko više rada i napora nego na drugim područjima; (c) tehnička konzervativnost mjesnog društva; (d) mala socijalna i demografska gustoća mjesnog društva; (e) simbolično konstruiranje opreke između zavičaja po podrijetlu i zavičaja po perspektivi; po srijedi je svojevrsni paradoks po kojemu "drugost" (zavičaj po životnoj perspektivi) potiskuje "prvost" (zavičaj po podrijetlu, rođenju); (f) endemična oskudica i siromaštvo.

Promatraju li se skicirani opći označitelji povezano razložnom izgleda pretpostavka kako značenjsko polje koje oni oblikuju djeluje kao svojevrsni "nadodređujući" čimbenik u socijalnim i kulturnim odnosima spram područja. Stoga ih treba držati i posebnim, manje očitim, identitetnim tragovima koji se ugrađuju u različite razvojne dokumente a da, pri tomu, njihova prisutnost nije kritički evaluirana.

Martina STJEPANDIĆ

Doprinos revitalizaciji Mirova – prijedlog izgradnje nove kapelice

Kroz istraživanje i projekt u sklopu diplomskog rada na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, razmatran je potencijal revitalizacije jednog od ljepših područja Velebita – lokaliteta Mirova.

Prilikom ispitivanja potencijala područja oko prijevoja Veliki Alan, istaknula se misao o nužnosti svojevrsnog alternativnog pristupa u revitalizaciji ovoga nekada važnog velebitskog životnog vrela. Alternativnost tog pothvata ne podrazumijeva izmišljanje novih načina rekuperacije ili oponašanja tadašnjeg načina života, već na umijeću primjene postojećih temeljnih spoznaja o prostoru kroz suvremeni arhitektonski izričaj. U ovom se području, u ne tako dalekoj povijesti, ostvarivala gotovo savršena harmonija života čovjeka i prirode, zadovoljavanja čovjekovih potreba i onoga što je planina mogla pružiti. Danas krajnji južni dio Nacionalnog parka Sjeverni Velebit tek povremeno „tangiraju“ životu, najčešće u vidu prolaska planinara diljem Premužićeve staze. Isključivo promatranjem ovog vrijednog lokaliteta nekadašnjih ljetnih stanova, artificijelnog sklopa velike vrijednosti koji je trajno transformirao krajolik, ne možemo doprinijeti očuvanju istog. Čovjeka bismo trebali zadržati na Mirovu kako ne bismo u opasnost doveli ovu vrijednu baštinu.

Jedino adekvatnom aktivacijom područja možemo prostoru vratiti njegovu vitalnost. Za to je potreban indikator stacioniranja, element u prostoru koji će transformirati i način čovjekova gospodarenja istim, svojevrsni blagi akcent koji s velikom dozom poštovanja i pažnje intenzivira život. Osim same misli, potrebno je potaknuti i konkretnu ljudsku aktivnost kako bismo mogli izravno sudjelovati u očuvanju ovog vrijednog velebitskog područja. Ovim radom se nastoji ispitati koji su to mogući načini aktivacije spomenutog prostora.

Predavanje se sastoji od istraživačkog i projektnog dijela. Istraživački dio čini sustavni pregled važnih činjenica o mirovu, sumiranih korištenjem dosadašnjih bogatih izvora (članci u *Senjskom zborniku*, knjiga *Velebit arhitektonski* Helene Knifić Schaps). Na temelju istraživanja analizirana je mogućnost izgradnje nove *Kapelice od Mirova* koja će kao prijedlog biti predstavljena u sklopu kratke prezentacije koncepta.

Marko ŠARIĆ

Velebitsko podgorje kao migracijski koridor na imperijalnom višegraničju u ranom novom vijeku (XVI.-XVIII. stoljeće)

Velebitsko podgorje ili povijesna „Morlakija“ nalazila se u razdoblju od sredine 1520-ih do 1700. u prostoru imperijalnog višegraničja: osmanskog (Obrovac), habsburškog (Senj) i mletačkog (Novigrad, posredno Pag i Rab). Tijekom ta dva stoljeća (XVI. i XVII.) bio je to devastirani pogranični pojas „ničije zemlje“ i neprekidnih graničnih sporova, malog rata i četovanja, višestruke lojalnosti i povratnih seoba, pri čemu su se imperijalni interesi posebno sukobljavali najprije oko strateškog pitanja nadzora nad Bagom (Karlobag), a nešto kasnije i nad Starigradom. Sa teritorijalnim sukobima na kopnu bilo je usko povezano i uvijek konfliktno pitanje kontrole plovidbe u Velebitskom (Morlačkom) kanalu. Tijekom XVI. i XVII. stoljeća područje je to intenzivnih migracijskih strujanja u svim smjerovima, prekograničnih i unutarnjih, jednosmjernih i povratnih, longitudinalnih (vojno-političkih) i transverzalnih (pastoralno-ekonomskih) pri čemu su dominirale vlaške sociokulturne grupacije koje su već u predosmanskom razdoblju zadobile presudan značaj u tome prostoru. U XVI. stoljeću posebno se ističu višekratne, povratne migracije Istarskih Vlaha, da bi ih početkom XVII. stoljeća zamijenile vlaške migracijske grupe katoličkih Bunjevaca i srpskopравoslavni Rašana. Karlovačkim mirom (1699.) i habsburško-mletačkim razgraničenjem (1700), dolazi do stabilizacije etnodemografskih strujanja u Podgorju koje je tada konačno i razgraničeno na hasburški dio, odnosno Senjsku veliku kapetaniju ili Primorsku krajinu (Meer-Grenze) i mletački dio (Morlacc Veneta). Nova etnokulturna konstelacija u XVIII. stoljeću, pridonijela je tome da je Podgorje postalo jedinstveno područje na istočnojadranskoj obali gdje je stanovništvo egzistencijalno bilo okrenuto više kopnu odnosno planini (transhumantno stočarstvo) nego moru i maritimnoj ekonomiji. Istovremeno su se u političko-teritorijano razdvojenom Podgorju razvila i dva različita vojnokrajiska sustava (habsburški i mletački), koji će se u konačnici odraziti i na dva različita regionalna identiteta (primorski i dalmatinski).

Zoran ŠIKIĆ

Tomislav ŠARIĆ

Denis GURLICA

Velebit i zaštita prirode

Velebit je kulturna i mitska hrvatska planina, »sveta gora«, simbol nacionalnog identiteta. Velebit je i perjanica hrvatskih zaštićenih područja prirode: UNESCO-ov rezervat biosfere od 1978., Park prirode od 1981., a dio pripada nacionalnom parku Paklenica od 1949. i nacionalnom parku Sjeverni Velebit od 1999.. U cijelosti je dio ekološke mreže EU Natura 2000 što jasno upućuje na širi globalni značaj. Za dobra vremena cijeli se vidi iz zraka s visine od 8.000 m te ima oblik bedema koji se u luku izbočio u more. Viša je primorska padina koja se od mora pruža u visini od 700 m do najnižeg prijevoja pa do 1757 m najvišeg vrha. Sa sjeverne kopnene strane padina se od 150 do 1150 m uzdiže iznad ličke visoravni koja leži na 500 do 600 m/nv. Velebit je centar bioraznolikosti te najznačajnije endemsko čvorište flore i kopnene faune u RH. Prema posljednjem izdanju Liste zaštićenih područja UN-a iz 2003., u svijetu je zaštićeno 102.102 područja s ukupno zaštitom od 11,5% kopnene i 0,5% morske površine Zemlje. U RH prema Upisniku zaštićenih područja Ministarstva zaštite okoliša i prirode sa stanjem od 9. rujna 2015. ukupno je zaštićeno 408 područja koja obuhvaćaju 8,56% ukupne površine RH, odnosno 12,23% kopnenog teritorija i 1,94% teritorijalnog mora što je iznad svjetskog prosjeka. Najveći dio zaštićenih površina je u kategoriji parkova prirode na koje otpada 4,56% ukupne površine RH a najveći doprinos tome daje upravo Velebit. Važeći Zakon o zaštiti prirode utvrđuje devet kategorija zaštićenih područja a koje u najvećoj mjeri odgovaraju jednoj od međunarodno priznatih kategorija zaštićenih područja IUCN-a. Šire područje Paklenice s površinom od 9.500 ha je zbog svoje prirodne osnove, geomorfoloških oblika i očuvanih šuma proglašeno među prvima nacionalnim parkom iste godine kad i Plitvička jezera. U sjevernom dijelu Velebita 1999. s površinom od 10.900 ha proglašen je nacionalni park Sjeverni Velebit prepoznatljiv po bioraznolikosti i iskonskoj divljini. U viziji nacionalnog parka Sjeverni Velebit upravo to je istaknuto kao oslonac održivog razvoja lokalne zajednice temeljen na tradiciji ali i kao prostor stjecanja novih spoznaja. Osim dva nacionalna parka preostali dio Velebita u površini od 200.000 ha zaštićen je u kategoriji parka prirode. Sve navedeno upućuje na iznimno visok doprinos Velebita zaštiti prirode. Da li je i na koji način zaštita prirode doprinos opstanku i održivom razvoju velebitske regije i posebno lokalne zajednice tog područja još uvijek je aktualno pitanje, te da li je na ovom prostoru moguće povezati opće i globalne izazove današnjice s onim lokalnim.

Paradoks triangularne specifičnosti Podgorja – faktografija antropologija zemljopisnih obrazaca zdravlja, životnih kozmologija i utješnih demografija

Između primorskih padina Velebita, južno od Senja, prostire se Podgorje koje bi se u svjetskim razmjerima usporedbi slobodno moglo opisivati kao podnožje hrvatskog Tibeta. Štoviše, naš prerano preminuli etnolog i antropolog, Tomo Vinščak, koji je pohodio oba nebeska doticališta ustvrdio je da su Kailas i Velebit planinski srodnici - himalajski i hrvatski Olimp (1991). U ovom će se radu progovarati iz (iskustvom) prizemnijih uvida, no sa jednakom upornošću zagovarati potreba smislenijeg upoznavanja specifičnosti ovog kraja i njegovih ljudi. Pa ako je podnožje hrvatskog Olimpa naizgled (nedostatkom iskustvene usporedbe) moguće definirati kao pretencioznom idealizacijom, ostaje faktografija mnogih disciplina, koje sinergijski presložene omogućavaju manje depresivno tumačenje kraja po njegove ljude. Mjesto je ovo čestog kolektivnog zaborava svih historiografskih činjenica koje potvrđuju da unatoč surovosti prirode koja se kroz buru i sušu stoljećima tu slijevala, te opisa da se iz toga kraja 'samo' bježalo i nestajalo zbog težine života, on ostao stjecište brojnih naroda i populacija. Sidrište mnogobrojnih kulturalnih, sakralnih i imaginativnih dimenzija za Hrvate, baš kao i jedna od konačnih destinacija najvećih hrvatskih migracijskih tijekova. U današnjim doslovnim i otrcanim postmodernističkim tumačenjima – kraj multikulturalnih susretništa unatoč *in loco* teških narativa života. Slijedom iste površnosti on postaje i kraj za kratkotrajno navraćanje u maniri sasvim ritualnog oblika pohoda na izazov divljine – od turistički brendiranog bazanja po Velebitu, pod geslom očuvanja neobuzdane prirode, do sasvim planiranog doživljaja išibanosti burom na rivi Senja. Kako sve navedeno ne bi ostalo samo na eko(nomsko)historijskoj potrazi simbolike i metafora ovdje valja proširiti tumačenje specifičnosti lokaliteta i pridodati realitet biokulturalne povijesti. Tako, doprinosi istraživanja viševrsnih disciplina u području medicine već više dekada ukazuju na svojevrsni *paradoks podgorske specifičnosti* koji se ogleda u kontrastu mjesta teškog za življenje naspram poželjnog mjesta za doživjeti duboku starost ili ako se hoće kozmološki, manje antropocentrično usmjerenu starost ugone. Konačni cilj analize ovog rada je (pre)usmjeravanje mogućih interesa za Podgorje sa turistički-egzotično-isplativih kolonijalnih matrica na kozmološki-etičko shvaćanje u kojem sprega čovjeka, prirode i povijesti zaslužuje puno šire sagledavanje njegove 'izdrživosti' u mjestu 'održivosti' ili 'revitaliziranosti'. Kozmološkim pristupom rečeno, svaka jednadžba neoliberalne ugone je ovdje neprimjenjiva, baš sasvim suprotno, obrnuto je proporcionalna povijesnim i biokulturalnim dokazima. Za ustvrditi je - ništa začuđujuće u odnosu na mogućnost tumačenja tog kraja kao podnožja hrvatskog Olimpa.

Posebnosti identiteta Podgoraca - njegovo oblikovanje i obilježja

Istraživanja identiteta pojedinih naroda ili etničkih skupina ne razlikuju se značajno u svom metodološkom pristupu koliko u činjenici da osjećaj zajedništva, što je osnova kolektivnog identiteta, može biti postavljen na potpuno različitim osnovama. Posebnosti koje određuju neki identitet rezultat su prvenstveno povijesnog i institucionalnog konteksta u kojem se je razvijao. Kolektivni identiteti pokazuju bitnu razliku između političkih i kulturalnih koncepata identiteta. Međutim, Podgorci su vjekovima bili zadnja linija obrane kršćanskog svijeta i europske civilizacije od Turaka i islamizacije našeg kontinenta. U kontekstu Vojne krajine kao institucionalne strukture u kojoj su bili na braniku kršćanstva, Podgorci su izgradili identitet koji bismo mogli definirati obilježjima ne samo kao kulturni već i kao politički.

Istraživačka pitanja: Možemo li stoga, u ulozi čuvara kršćanstva, identitet Podgoraca definirati kao politički identitet koji sadrži zajedničke političke vrijednosti koje se iskazuju oko smisla i pravaca projekta političke zajednice? Da li se te identitetske posebnosti mogu analizirati i u kontekstu političke preferencije biračkog tijela kao krćansko-konzervativno desno orijentirano?

Mirjana TROŠELJ

Don Ante Adžija - zaboravljeni starigradskopaklenički velikan

U radu se prikazuje život i djelo župnika don Ante Adžije (1980. – 1944.), najznačajnije i najistaknutije osobe 20. st. u Starigradu – Paklenici. Njegovom zaslugom to selo iz prve polovici 20. st., postat će, od druge polovice pa do danas, najrazvijenija turistička općina na potezu od Karlobaga do Zadra.

Rad se sastoji od tri dijela. U prvom se govori o njegovom životnom putu, podrijetlu, školovanju i svećeničkoj djelatnosti do premještanja u župu Starigrad – Paklenica 1923. U drugom dijelu govori se o njegovom radu na vjerskom, kulturno – povijesnom, prosvjetiteljskom, zdravstvenom, planinarsko – turističkom i gospodarskom planu u razvoju župe, da bi joj u "*najpustijem kraju zadarske biskupije*" postavio temelje za svekoliki napredak. Na tim zasadama Starigrad – Paklenica razvio se u modernu turističku općinu. U povijesnom kontekstu tzv. *Stare Jugoslavije* u otežalim društveno – političkim i ekonomskim prilikama, koje su se odrazile i u pasivnim krajevima Velebita, don Adžija nije gubio vjeru u ostvarenje svojih mesijanskih ciljeva. Volio je svoj narod, svoje *Starogradce* i kao Božji poslanik koristio sve prilike i mogućnosti da im pridonese boljitak. Radi toga je razvijao suradnju s uglednim ličnostima iz društveno – političkog, gospodarskog i kulturnog miljea od Rijeke do Splita i Zagreba. Poseban osvrt u radu je na njegovom istraživanju kulturno – povijesne baštine, prikupljanju arheološke građe starohrvatskih sakralnih spomenika,

utemeljenju muzeja u župnoj kući i obnavljanju sačuvanih sakralnih objekata. Kao suradnik Muzeja hrvatskih spomenika u Kninu, sudjelovao je 1940. u spašavanju starohrvatske baštine s područja sjeverne Dalmacije. U trećem dijelu govori se da ga ni okolnosti Drugog svjetskog rata nisu omele da nesebično radi za svoju župu i župljane i da kao *Spasitelj* spašava čovjeka, **svoj narod** i njegovu baštinu sve do svoje mučeničke smrti 1944.

Ovaj rad baziran je na oskudnim pisanim izvorima, arhivskoj građi iz HPS, novinskim člancima i obiteljskom foto materijalu i materijalu iz nepoznatih izvora na stranicama Facebooka. U radu su uključena i svjedočanstva don Adžijine uže rodbine i mještana na starigradskoj Puntii.

Sva njegova rukopisna građa i dokumentacija čuvana u župnoj kući i župnoj crkvi sv. Jure spaljena je 1944., čime je oštećen njegov pastoralni i istraživačko – stvaralački životopis, a time i "životopis" starigradskopakleničke povijesti.

Mirjana TROŠELJ

Prilog proučavanju ikonografskog motiva arbor mundi na mirilima južnog Velebita

U radu se analizira ikonografsko – simbolička struktura ideograma *arbor mundi* (kozmičkog stabla/stabla svijeta) na mirilištu Kosa Renjovačka na putu između naselja Renjovca (Reljinovca) i Ljubotića. Motivi se uspoređuju stilskomorfološki, i paralelno, s istim motivom na uzglavnici starog groba suhozidne gradnje tipa *mirilo* na groblju Ljubotić, i na starim zapuštenim nadgrobnim pločama groblja u Lunu na otoku Pagu. Motivi su izrazito stilizirane izvedbe, plitko uklesani u uleknutom reljefu na uzglavnici, a u Lunu s pridodanim atributom. Pojava ovoga motiva u funeralnoj umjetnosti ruralne sredine do sada nije zabilježena drugdje na Velebitu pa se postavlja pitanje kako je i otkuda došao na južni Velebit, kako se i kada širio i povezao velebitsko – lunske ploče i zašto se pojavljuje na grobu?

U interpretaciji se daju tipološke analogije s drugim sakralnim i funeralnim spomenicima u kršćanskoj (starohrvatska plastika, stećci), pretkršćanskoj i folklornoj umjetnosti (tekstil, drvorezbarije). Konstatira se da je interpretacija motiva stabla svijeta na *mirilima* ovisna o ideološkom kontekstu i religijskom svjetonazoru zajednice koja ga je u određenom povijesnom kontekstu ostvarila i uporabila na *mirilu* i na grobu. Budući da je duša na *mirilu* kao svojevrsnom *axis mundi*, preko kojeg će se vinuti u nebo u božanska prostranstva, a tijelo pokojnika u podzemlju u kojem će *postati samo zemlja*, ipak "*morebit da bezgrišni uskrsne*"? Prema tomu vjerovanju, premda nam nije poznat povijesni kontekst u kome su ideogrami urezani, naslućuje se dvojaka simbolika: na *mirilu* pretkršćanska – mitska, a na grobu Biblijska, kršćanska s tragovima pretkršćanske, što bi moglo upućivati na indiciju da je južnovelebitski čovjek bio prikriveni dvovjerac gotovo do 20.

Ivo TURK

Nikola ŠIMUNIĆ

Nenad POKOS

Suvremena demografska obilježja Podgorja

Podgorje obuhvaća prostor hrvatske jadranske obale u podnožju Velebita. Administrativno gledano, istraživanjem su obuhvaćena naselja Grada Senja, te općina Karlobag i Starigrad, koja svojim teritorijem participiraju na obali Jadranskog mora. Promatrani je prostor podijeljen između Ličko-senjske (Grad Senj i Općina Karlobag) i Zadarske županije (Općina Starigrad). Podgorje ima vrlo negativna demografska obilježja. Ukupna depopulacija traje, s iznimkom jednog međupopisja (1981. - 1991.), kontinuirano od 1910. godine kada je zabilježen maksimum naseljenosti (16782 stanovnika). U sljedećih se sto godina broj stanovnika gotovo prepolovio. Prema najnovijim popisu stanovništva iz 2011. godine Podgorje je imalo samo 8894 stanovnika. Prirodna depopulacija je u Podgorju prisutna dug niz godina što vrlo negativno utječe na demografske prilike. Starenje stanovništva je u vrlo uznapređovalom stadiju. Godine 1971. indeks starosti iznosio je 58, dok je prema posljednjem popisu iz 2011. vrijednost toga demografskog pokazatelja porasla na čak 187,8.

Razlozi ovakvog nepovoljnog demografskog stanja su kompleksni. Fizičko-geografska obilježja nepovoljno su u prošlosti utjecala na razvoj (krški reljef s mnogo strmih oblika, jaka bura). Danas se Podgorje nalazi u zoni preklapanja nodalno-funkcionalnih područja Rijeke, kojoj gravitira njegov sjeverni dio, te Zadra, kojem gravitira njegov južni dio. Izgradnjom auto ceste Zagreb – Split i planiranom izgradnjom dionice auto ceste Rijeka – Žuta Lokva, Podgorje će se u biti naći u svojevrsnoj prometnoj izolaciji, što neće povoljno djelovati na demografske i ekonomske tokove.

Unatoč položaju na jadranskoj obali koji nudi dobru mogućnost razvoja turizma, s iznimkom Starigrada, gdje je polazišna točka za izlete u NP Paklenica, ta djelatnost u Podgorju nije znatnije razvijena, što nepovoljno utječe na demografske prilike.

Stjepan VUKUŠIĆ

Svota zapadne novoštokavštine

U stiničkom govoru, jednom od najzapadnijih novoštokavskih govora, našao sam naglasni sustav. U daljnjem se istraživanju pokazalo da je to u bitnome i naglasni sustav cijeloga zapadnog dijalekta. Taj idiom kao gravitacijska snaga i hrvatskih novoštokavskih govora, koji s njim imaju istosmjerni naglasni razvitak s ostvarenim novoštokavskim konačnicama ili one postoje u mogućnosti po zakonima akcentologije, predstavlja svojim glasovima, naglasnim sustavom i leksikom dijalektu osnovicu hrvatskoga standardnog jezika. Budući da su tako hrvatski novoštokavci s nenovoštokavcima i jezična zajednica, po školskoj klupi i po sudjelovanju u svim stilovima standardnoga (i književnog) jezika, imaju svoj zapadnonovoštokavski temelj i sve razine jezičnog opisa: imaju sav jezik.

